

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Miha Pohar

Korporativizem na Švedskem in v Italiji: primerjava

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Miha Pohar

Mentorica: doc. dr. Cirila Toplak

Korporativizem na Švedskem in v Italiji: primerjava

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Zahvala:

*Hvala mami in očetu, ker se tistega dne (ali noči) nista zaščitila.
Hvala sestri, ker mi je nesebično pomagala in zagovarjala moje dolgo šolanje pred starši.
Hvala prijateljem in prijateljicam, da so mi tekom študija toliko neprespanih noči delali
družbo.
Znova hvala mami in očetu za juh'ce in aspirine naslednji dan.
Hvala mentorici za nasvete.
Na koncu še zahvala Petri, ker mi vedno stoji ob strani.*

KORPORATIVIZEM NA ŠVEDSKEM IN V ITALIJI: PRIMERJAVA

Diplomsko delo se osredotoča na dve evropski državi, obe članici EU, in njuno zavezanost k korporativistični ideji. Pojem korporativizem je imel zelo negativen prizvok, zlasti zaradi fašistične Italije, zato se je pred nekaj desetletji uveljavil pojem neokorporativizem. Bilo je precej polemik glede tega, ali se neokorporativizem kaj razlikuje od korporativizma ali pa je predznak neo dodan zgolj zato, da se oddalji od kritik korporativizma.

Tako Švedska kot Italija imata bogato zgodovino korporativizma. Vendar, ali ga tudi obe enako zagovarjata in prakticirata? V Italiji se temu izrazu, in zdi se, da tudi praktičnim načelom tega pojma, izogibajo. Vlada nima pravega posluha za sindikate, delodajalci pa svoje zaveznike dobijo ravno v strankah in vladah, s pomočjo katerih vplivajo na zakone na trgu dela in zaposlitve. Švedska po drugi strani je, tako kot vse skandinavske države, najbolj zavezana k dogovorom s konsenzom vseh vpletenih. Tako se je tudi razvil izraz »švedski« ali »skandinavski model«. Sindikati so močnejši, bolj povezani s strankami in delavci jim zaupajo. Civilna družba je močno prisotna pri sprejemanju zakonodaje, kar so nekateri analitiki celo uporabili proti švedskemu sistemu in mu očitajo, da je s tem civilna družba izginila.

Ključne besede: Švedska, Italija, korporativizem, sindikati, industrijski odnosi

CORPORATISM IN SWEDEN AND ITALY: A COMPARISON STUDY

The diploma paper focuses on two European countries, both EU member states, and their commitment to the idea of corporatism. The term corporatism had a very negative connotation, particularly due to fascist Italy, which is why a few decades ago the term neo-corporatism took hold. There were several arguments on whether neo-corporatism distinguishes itself from corporatism or if the prefix neo is added only to distance itself from the critics of corporatism.

Both Sweden and Italy have a rich tradition of corporatism. However, do both equally defend it and practice it in the same extent? In Italy, they tend to avoid the term, and it seems also the practical principles thereof. The government lacks true regard for the trade unions, while employers find their allies in the ranks of parties and governments, with the help of whom they affect laws on the labour market. Sweden, on the other hand, is, like all Scandinavian countries, mostly committed to agreement through consensus amongst all stakeholders. This also bore the term »Swedish« or »Scandinavian« model. Trade unions are stronger, better connected with the parties and enjoy the trust of the workers. Civil society plays a strong role in adopting legislation, which some analytics even used against the Swedish system; blaming the latter that civil society has disappeared with it.

Key words: Sweden, Italy, corporatism, trade unions, industrial relations

KAZALO:

1	UVOD.....	6
2	OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	8
	2.1 NEOKORPORATIVIZEM.....	8
	2.2 KORPORATIVIZEM: PRETEKLOST, SEDANJOST IN PRIHODNOST POJMA.....	11
	2.2.1 KRATKA ZGODOVINA	12
	2.3 ITALIJA IN KORPORATIVISTIČNA RAZPRAVA.....	15
	2.4 ŠVEDSKA IN KORPORATIVIZEM	16
3	ITALIJA.....	18
	3.1 OSNOVNI PODATKI.....	18
	3.2 POLITIČNI SISTEM	18
	3.3 GOSPODARSTVO	18
4	NEOKORPORATIVIZEM V ITALIJI	19
	4.1 OBDOBJE REFORME	19
	4.2 POJAV ITALIJANSKEGA MODELA	21
	4.3 VLOGE SINDIKATOV.....	25
	4.4 KONEC POVOJNEGA MODELA	29
	4.5 LETA DRŽAVNE SOLIDARNOSTI.....	32
	4.6 NOVO SOGLASJE	35
	4.7 INDUSTRIJSKI ODNOSI DANES	37
	4.8 SKLEP.....	41
5	ŠVEDSKA	42
	5.1 OSNOVNI PODATKI.....	42
	5.2 POLITIČNI SISTEM	42
	5.3 GOSPODARSTVO	42
6	NEOKORPORATIVIZEM NA ŠVEDSKEM.....	43
	6.1 OD VZORNE DO TEŽAVNE DEMOKRACIJE	43
	6.2 SINDIKALNO GIBANJE NA ŠVEDSKEM/SPORAZUM V SALTSJBÖDNU ...	44
	6.3 REFORMNO OBDOBJE	46
	6.4 POLITIČNO SODELOVANJE	48
	6.5 ŠVEDSKI KORPORATIVIZEM	49
	6.6 SOCIALNI DEMOKRATI IN KORPORATIVIZEM.....	52
	6.7 CIVILNA DRUŽBA IN LJUDSKA GIBANJA.....	57
	6.8 INDUSTRIJSKI ODNOSI DANES	61
	6.9 SKLEP.....	64
7	ZAKLJUČEK	65
8	LITERATURA	68

1 UVOD

Korporativni elementi političnega sistema se po svojih temeljnih lastnostih razlikujejo od liberalno-pluralističnih in jim nasprotujejo. Korporativizem je izredno zanimiva politična doktrina, ki se je uspela prilagoditi sodobnim izzivom države. S pomočjo koncepta dogovarjanja med posameznimi stebri družbe je kot alternativa strogi liberalni doktrini omogočila stabiliziranje delavske baze.

V uvodu svoje diplomske naloge bom razložil, zakaj sem se odločil za preučevanje neokorporativizma v Italiji in na Švedskem. Kaj je tisto, kar me je zanimalo pri tej tematiki in se mi zdi, da bi lahko bilo zanimivo tudi za bralca.

Na začetku svoje diplomske naloge bom obdelal nekaj teorij neokorporativizma in opredelil nekatere druge pojme, v nadaljevanju pa prenesel te teorije na neokorporativistično držo Italije in Švedske.

Za raziskovanje (neo)korporativizma sem se odločil, ker je ideja o političnem sodelovanju različnih stebrov družbe s predstavniki države privlačna za mnoge stebre družbe, ki si želijo in stremijo k večjemu vplivu pri oblikovanju politik in industrijskih odnosov. Tu seveda mislim predvsem na sodelovanje delodajalcev in delojemalcev. Pogosto sicer dobimo občutek, da so delodajalci v večini primerov na istem bregu kot država, zato pa imajo po navadi nasprotno pogled na politiko predstavniki delojemalcev, torej sindikati. To pa je tisto, kar daje nek privlačen ton korporativni ideji. Namreč, da se predstavniki delavcev, ki se zdijo nemočni proti vladnemu aparatu, za isto mizo pogajajo in skupaj rešujejo probleme države. Te probleme pa rešujejo s konsenzom in ne s preglasovanjem, kar ima velik pomen pri zagotavljanju demokratičnosti političnega sistema. Tako nekako naj bi »idealni« korporativizem izgledal in deloval, jasno pa je, da v praksi mnogokrat ni tako.

Na kakšen način država sprejme te poskuse dogovarjanja (koncertacije) civilne družbe in ali jih skuša s svojimi mehanizmi (političnimi pritiski) vplesti v svoj sistem in s tem posledično vplivati na njihove odločitve? Se v tem primeru vsi sodelujoči v (neo)korporativističnem dogovarjanju znajdejo na isti strani in delujejo v korist le te strani (po navadi države oz.

vladajoče stranke)? Ali tako sodelovanje celo uničuje civilno družbo in jo vpleta v sfero politike in vlade? Je to potem sploh še (neo)korporativizem?

Tako sem se odločil, da bo moja osnovna hipoteza sledeča: **(neo)korporativizem na Švedskem ni nič bližje »idealnemu« (neo)korporativizmu v Italiji.**

V prvem delu diplomske naloge bom s pomočjo relevantne literature skušal prikazati idealni model neokorporativizma, prikazati kratko zgodovino pojma in ga na kratko prenesti v razpravo na primeru Italije in Švedske.

V ostalih sklopih diplomske naloge se bom posvetil konkretnim neokorporativističnim kazalcem v Italiji in na Švedskem. Da bi neokorporativizem resnično služil svojemu namenu, morajo biti izpolnjeni določeni pogoji oz. predpostavke – neokorporativni obrazec je treba usmeriti v določene politične, gospodarske in organizacijsko-institucionalne razmere oz. okoliščine.

2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.1 NEOKORPORATIVIZEM

Negativne izkušnje s korporativizmom v 20. stoletju, zlasti v medvojni Italiji, so privedle k zatonu preučevanja tega pojma. Šele pred nekaj desetletji nastopi renesansa ideje, vendar sedaj govorimo o liberalnem korporativizmu ali neokorporativizmu. Poudariti pa je treba, da Lukšič vseeno ves čas zatrjuje, da je »refleksija o sekulariziranem alias neokorporativizmu možna samo zato, ker je bog ponotranjen, kar pa za pojem korporativizma nima nobenih konsekvenc. Zato ostaja pojem korporativizem ob vseh možnih dodatkih neo, liberalni itd. samo korporativizem.« (Krajner 2004, 12)

Schmitter o neokorporativizmu poroča, da je pri preučevanju zahodnih političnih sistemov prišel do spoznanja, da je pod korporativizmom najbolje razumeti »sistem predstavljanja interesov in/ali stališč, poseben način ali idealno tipsko institucionalno ureditev za povezovanje v združenja organiziranih interesov civilne družbe z odločevalnimi strukturami države.« Tako je korporativizem samo ena od mnogih modernih konfiguracij interesnega predstavništva, ki je ravno tako pomembna kot npr. bolj znani pluralizem. (Schmitter v Lukšič 1994, 61)

Lehmbruch je na drugi strani ugotavljal, da novi korporativizem ni identičen kateri koli od predhodnih verzij korporativizma, temveč gre za povsem novo obliko korporativizma, ki je zrasla na terenu liberalne demokracije. Lehmbruch je zato ta novi korporativizem imenoval »liberalni korporativizem«. Liberalni korporativizem je »poseben tip participacije velikih organiziranih družbenih skupin v javnem, posebno ekonomskem oblikovanju politik.« Lehmbruch ugotavlja, da je posvetovanje in sodelovanje med birokracijo in organiziranimi interesi v visoko razviti kapitalistični ekonomiji nekaj povsem običajnega. Vendar je o liberalnem korporativizmu mogoče govoriti le v primerih, ko je ta stopnja sodelovanja zelo visoka tudi pri oblikovanju javne politike. (Lehmbruch v Lukšič 1994, 66)

Lehmbruch trdi, da je korporativni vzorec usmerjen na oblikovanje ekonomskih politik, ki so povezane s poslovnim ciklusom, zaposlovanjem, monetarno stabilnostjo, uravnoteženjem trgovine, zlasti pa z dohodkom in cenami. Zato sta »najpomembnejši interesni skupini, ki sta

vključeni v model, organizirano delo in biznis ... Temeljna poteza v korporativni shemi je sodelovanje `kapitala` in `dela`. (Lukšič 1994, 67)

Najbolj radikalna v zastavitvi problema korporativizma sta bila Pahl in Winkler, ki sta korporativizem umestila med socializem in kapitalizem ter mu napovedovala dolgo prihodnost. (Lukšič 1994, 68)

Temeljne oznake korporativizma so enotnost, red, nacionalizem in uspeh. Pahl in Winkler s pojmom enotnosti ciljata na kooperativna prizadevanja, ki nadomeščajo tekmovalnost. Kooperativnost se v korporativizmu utemeljuje s filozofijo organizacizma. Družba je v tem konceptu sestavljena iz različnih organov, ki sestavljajo eno telo – korpus. Različni organi so v medsebojni vitalni odvisnosti, saj nobeden od njih ne more preživeti samostojno. Družba je po tej predstavi usmerjena v sodelovanje zato, da se zagotavlja skupno dobro. Temeljni konsekvenci kooperativnosti za ekonomijo sta predvsem: korporativizem ne podpira tekmovanja cen, temveč sistem nadzora nad cenami, in ni antimonopolno usmerjen. (Lukšič 1994, 69)

Korporativizem si prizadeva za uspešnost kot za povečanje zmožnosti. Usmerjen je bolj na realizacijo ciljev kot pa na poti za njihovo doseganje. Zato ga legalnost in proceduralna pravila zanimajo zgolj sekundarno. Korporativizem je mobilizacijski sistem, ki gradi na prepričanju, da je cilje lažje doseči z organiziranjem kolektivnega napora kot pa s spontano privatno akcijo. (Lukšič 1994, 69)

Neko splošno definicijo korporativizma bom povzel še po Veljku Rusu. Zanj neokorporativistični sistemi temeljijo na kooperativnih pogajalnih omrežjih, v katera so vključeni vladni organi, sindikati in predstavniki delodajalcev. Sporazume o osnovnih parametrih ekonomske in socialne politike oblikujejo ti subjekti s konsenzom, z nenehnim prostovoljnim usklajevanjem nasprotujočih si interesov – in ne s preglasovanjem. V kriznih časih so pogajanja bolj intenzivna, v normalnih pa manj. (Rus 1996, 145-146)

Neokorporativistična telesa so v tem smislu ambivalentna interesna omrežja, v katerih kljub konsenzualnemu in kooperativnemu dogovarjanju prevladujejo zelo različni interesi. Seveda pa to ni slaba, temveč – prav nasprotno – dobra lastnost neokorporativizma, saj omogoča variabilno konsenzualno socialno-ekonomsko politiko in s tem stabilen politični sistem.

Stabilen je kljub prilagodljivi socialno-ekonomski politiki, kar pomeni, da je fleksibilen. Največja prednost neokorporativizma je prav v tem, da vzpostavlja prostovoljne kooperativne in konsenzualne odnose med konfliktnimi skupinami. Na ta način se izogiba tako liberalizmu kot totalitarizmu. Zaradi tega neokorporativizem bolj ali manj uspešno presega tako nasprotja med levico in desnico, med javnimi interesi, ki jih zastopa država, in privatnimi interesi, ki jih zastopata predstavnika civilne družbe, med učinkovitostjo in pravičnostjo, in celo med plansko in tržno regulacijo. (Rus 1996, 146)

Najbolj prečiščeno in strnjeno definicijo korporativizma je podal Cawson: »Korporativizem je specifičen socio-političen proces, v katerem organizacije, ki zastopajo monopolne reprezentativne interese, sodelujejo v politični izmenjavi z državnimi agencijami v zvezi z javnimi politikami proizvodnje, ki vključujejo tiste organizacije v vrsti, ki združuje zastopanje interesov in izvajanje politik z zastopanim samo-izvrševanjem.« (Cawson 1986, 38)

Cawson razlikuje tri »različice« pojma: mikrokorporativizem, ki vključujejo glavna združenja in kabinet, mezkorporativizem, ki vključuje interesna združenja in osrednje ali regionalne organe, in makrokorporativizem, ki vključuje podjetja in osrednje organe ali lokalne oblasti. V tem pogledu pluralizem in korporativizem predstavljata končni točki kontinuuma, »korporativni pluralizem« pa središčno točko. »Neodvisna spremenljivka«, ki jo Cawson uporablja za merjenje tega kontinuuma, je »stopnja politične koncentracije političnega interesa«. (Cawson 1986, 39)

Za korporativizem je torej značilno omejeno število skupin, določena področja interesa, hierarhični red in netekmovanje, za pluralizem pa večje število skupin, delno sovpadanje področij interesa, spremenljiva struktura moči in pristno tekmovanje. Pogoji, ki jih korporativistični pisci po navadi navajajo v okviru uspešnega korporativizma, so strukturalni: organizacijski (visoka stopnja interesa, nadzor voditeljev skupin nad člani, učinkovit državni aparat), politični (trdna gospodarska rast ali potreba po »kriznem vodstvu« gospodarstva), ideološki/kulturni (nizka stopnja politične polarizacije in politične kulturne tradicije konsenza).

2.2 KORPORATIVIZEM: PRETEKLOST, SEDANJOST IN PRIHODNOST POJMA

Ko se je Schmitter l. 1974 vprašal, ali je dvajseto stoletje še vedno stoletje korporativizma, je bil odgovor na njegovo vprašanje pritrdilen, mnoge države zahodne Evrope so namreč razvile kompleksne in trajne oblike zastopanja interesov in posredništva, zaradi katerih je bilo treba ponovno obravnavati razumevanje delovanja demokratičnih oblik vladanja. Ob strankarskih sistemih in parlamentarnih politikah je bilo treba razumeti prav tako pomemben prispevek, ki so ga dale mreže, ki so povezovale vlade z interesnimi organizacijami. Najprivlačnejši in najpopolnejši primeri te vrste političnega sistema so bili v skandinavskih državah in Avstriji, v drugih državah pa so se pomembni elementi neokorporativističnega pogajanja pojavljali kot sestavni deli njihovih sistemov vladanja. (Schmitter v Molina in Rhodes 2002, 305)

Skoraj četrt stoletja pozneje pa sta dva analitika (Grahl in Teague 1997, 418) dejala, da ni razloga, da bi dvomili v izumiranje neokorporativizma kot strateškega programa za reševanje zaposlitvenih vprašanj – v praksi ga je premagal dejanski razvoj zaposlitvenih odnosov. Po njunem mnenju je bil korporativizem zgodovina. Te besede so bile pretirane. V skandinavskih in avstrijskih sistemih industrijskih odnosov so bila zaposlitvena vprašanja še vedno v središču sistemov industrijskih odnosov, medtem pa so od konca 80-ih po Evropi nastajali novi »socialni pakti«, s katerimi so skušali odgovarjati na nemire in nove izzive v gospodarskem okolju. Celo ustanovitelji korporativističnih študij so napačno domnevali, da bo korporativizem izginil, če bodo izginile njegove temeljne strukture (keynezijansko oblikovanje politik in fordistična industrijska organizacija). (Molina in Rhodes 2002, 306)

To zmotno analizo pripisujeta smerem, v katere se je korporativizem razvil od 70-ih let naprej. Čeprav je bil korporativizem strukturno in procedurno pomemben sistem in postopek odločanja, je bil v 80-ih in 90-ih, zlasti kot način izvajanja makropolitik, precej pozabljen. Namesto tega so bile poudarjene makro ravni korporativizma kot »sistema« in stopnja njegove povezanosti z določenimi vrstami ekonomske uspešnosti, ter koncentracije mezo ravni pri še bolj podrobnih empiričnih raziskavah sektorskega prizorišča oblikovanja politik. Tako se je sredi 90-ih ponovno pojavil makro političen dogovor, na katerega politologi niso bili pripravljeni. V odgovor na to novo resničnost je treba posvetiti pozornost korporativizmu

kot makro političnemu pojavu ter ponovno oživiti in razložiti oblike in načine politične izmenjave.

2.2.1 KRATKA ZGODOVINA

Ko se je izraz pojavil v akademskih vodah, je bil dvoumen, nenatančen ter precej svobodno in nedisciplinirano uporabljen. Razlogi za to so bili ideološka zaznamovanost (povezava s fašizmom), postopno uveljavljanje pri razlagi različnih pojavov in uporaba v različnih obdobjih in državah. Kljub poskusom, da bi ta termin pojasnili, je pojem korporativizem postal mnogostransko uporaben in zato tudi priljubljen, zvedenela pa je njegova moč pri razlaganju političnih sistemov in procesov. (Molina in Rhodes 2002, 306)

Uporaba pojma korporativizem je imela v zgodovini močan normativni in ideološki element, ki so ga privzeli fašistični in komunistični ideologi ter aktivisti iz zelo različnih razlogov. Bistvo termina je bilo zagovarjanje institucionalnega odnosa med avtoritativnim sprejemanjem odločitev in zastopanjem interesov, zato je postal sopomenka za strukture v močni, prevladujoči državi. Po drugi svetovni vojni je korporativizem kot teoretični pojem doživel prenovu z delom Shonfielda l. 1965, ki je ponudil empirične dokaze za nespornost Manoïlescojevih besed (1934), s katerimi je napovedal postopno »korporativizacijo« zahodnih kapitalističnih gospodarstev. Shonfield je zapisal, da so moderna gospodarstva za doseganje visoke stopnje makroekonomske uspešnosti v keynezijanskem okviru pospeševala procese, med drugim državno načrtovanje, pri katerih zberejo glavne interesne skupine in jih spodbujajo k pogajanju glede prihodnjega delovanja, ki vpliva na razvoj gospodarstva v pravi smeri. Načrt nakazuje dogovorjeno splošno smer, v katero gredo interesne skupine, med drugim tudi država v svojih raznolikih oblikah. (Shonfield v Molina in Rhodes 2002, 307)

V 70-ih je sledilo izjemno veliko akademsko zanimanje za korporativizem, obenem pa so se trudili pojem natančneje doreči. Uvedli so osnovno razlikovanje med starim »državnim korporativizmom« in »novim« oziroma »neo« socialnim korporativizmom. Schmitterjevo delo (1974) je v tem razvoju pojma akademski mejnik. Neokorporativizem je jasno opredelil kot obliko zastopanja interesov, ki se razlikuje od pluralizma, državnega centralizma in sindikalizma. V istem obdobju je Lehbruch (1977, 1979) še bolj poudaril neokorporativizem kot obliko oblikovanja politik, v katerem ima dogovarjanje osrednjo vlogo. Oba sta se kljub tem razlikam ukvarjala z razumevanjem neprestanega in strukturiranega sodelovanja

interesnih organizacij pri oblikovanju politik in drugih stopnjah političnega procesa, zlasti izvajanja politik. (Molina in Rhodes 2002, 307)

V 70-ih je korporativizem dobil status modela družboslovne vede – »pristop, intelektualni okvir, način pregledovanja in analiziranja korporativističnih političnih pojavov po državah in obdobjih« (Wiarda 1997, 23). Zdelo se je, da korporativizem lahko ponudi najpomembnejšo in jasno metodo za razumevanje delovanja gospodarstev in družb. Korporativistična literatura je sedaj začela obravnavati politično ekonomijo in ne več politično teorijo. To se je zgodilo zaradi zelo različnih ekonomskih odzivov in uspešnosti med naftno krizo v 70-ih. Korporativistična teorija je imela razlago, zakaj so bili določeni odzivi uspešni, drugi pa ne.

Razlikovanje med tema dvema razumevanjema neokorporativizma (ki ga zdelata Schmitter in Lehmbruch) je postalo »uradno«, ko je Schmitter (v Molina in Rhodes 2002, 308) l. 1992 uvedel razlikovanje med neokorporativizmom 1 (struktura zastopanja interesov) in neokorporativizmom 2 (sistem oblikovanja politik). V prihodnje je značaj akterjev, vpletenih v proces oblikovanja politik in narave njihovih odnosov z državo, postal glavno sredstvo razlikovanja korporativističnega sistema od pluralističnega sistema zastopanja. Postala sta tudi ključna za vzpostavitev povezave med oblikami institucije, oblikovanjem politik in značajem politik in političnih rezultatov. V tej razpravi sta Crouch in Martin zastopala glavni ideji v tej razpravi. Crouch (1983, 1984) je dorekel razliko med pluralizmom in korporativizmom, ki je po njegovo v akterjih in v njihovi notranji organizaciji in ne v njihovi vlogi pri političnem mehanizmu. Martin (1983) je ugovarjal, da je pri razlikovanju med obema pod vprašanjem, koliko se organizirane skupine vključujejo v državno oblikovanje politik. Drugi avtorji so kasneje zmanjšali pomen teh mnenj.

Neokorporativistične študije so v 80-ih močno uspevale v dve smeri:

- V smer analize odnosov med določenimi neokorporativističnimi institucionalnimi konfiguracijami in njihovimi političnimi sistemi ter tem, kako jih ti razlikujejo od pluralističnih sistemov zastopanja in odločanja.
- V smer povečanih in izboljšanih empiričnih dokazov za neokorporativizem v delovanju in iskanja odnosov med neokorporativizma in makroekonomsko uspešnostjo. (Molina in Rhodes 2002, 308)

Pojem se je obenem z uporabo razvil v dve tesno povezani smeri:

- Pojem mezo-korporativizem se je razvil, da bi z njim raziskali vloge kolektivnih akterjev kot organizacij, ki se zbirajo in zagovarjajo specifične interese sektorjev in poklicev.
- Razvili so pojem vlada zasebnega interesa, ki se nanaša na kolektivno, zasebno avtonomnost industrije z različnimi stopnjami sodelovanja države kot možno politično alternativo liberalizaciji trga ali posredovanja države (Streeck in Schmitter 1985).

Literatura je v 70-ih torej jasneje opredelila korporativizem, v 80-ih je pojem doživel obsežnejšo empirično uporabo in postal bolj razširjen. V začetku 90-ih pa se je literatura zaradi burnega ekonomskega dogajanja in zaradi zatona keynesianizma začela osredotočati na teoretično plat usode neokorporativizma. Mnogi so razglasili, da je neokorporativistična »pošast« izumrla. Korporativizem naj bi razpadel od spodaj navzgor zaradi tehnoloških sprememb in zatona težke industrije, ki sta spodkopala temelje starih evropskih industrijskih odnosov. Razpadel naj bi tudi od zgoraj navzdol zaradi svobodnejših delovnih trgov in prenosa ravnovesja moči s sindikatov na delodajalce.

Smrtne napovedi korporativizma nadaljnji dogodki niso popolnoma potrdili. Razvil se je neokorporativizem, ugovarja Wiarda. Neokorporativistična analiza se je sprva ukvarjala predvsem s tristranskimi odnosi med delavci, podjetji in državo. Obravnavala je npr. plače, proizvodnjo, socialne programe, delavske dodatke. Povezana je bila s povojnim industrializmom. V 80-ih je bila ta starejša različica neokorporativizma ponekod v zatonu, pojavile pa so se nove oblike neokorporativističnega odločanja na postindustrijskih prizoriščih izobraževanja, zdravstva, sistema socialnega varstva in varstva okolja. Ta sprememba ni vključevala le novih vprašanj, ampak tudi nove akterje. (Wiarda v Molina in Rhodes 2002, 309)

Obenem so v državah, kjer so bili stare, tradicionalne korporativistične strukture in odnosi vedno najpomembnejši (npr. v Avstriji in skandinavskih državah), te prilagajali in ne opuščali, in se z njimi spet lotevali novih zaposlitvenih in socialnih vprašanj. Še več, v 80-ih in 90-ih so takšne strukture v mnogih drugih evropskih državah celo nastajale, čeprav v manj zakoreninjenih in institucionaliziranih oblikah, na primer na Nizozemskem, Irskem, Portugalskem, v Italiji in Španiji. O teh izkušnjah so od sredine 90-ih pisali mnogi (Fajertag

in Pochet 1997, 2000; Traxler 1997; Rhodes 1998; Regini 1999; Goetschy 2000; Negrelli 2000). Zaradi »vrnitve« neokorporativizma sta začela analizirati njegovo ciklično naravo in razloge za njegov pojav, propad in ponovni pojav. Novi val dogovarjanj je oživil tudi razprave o odnosu med temi novimi oblikami korporativizma in njegovimi predhodniki. Teoretična analiza tega novega vala korporativizma je še vedno premalo razvita, predvsem zaradi vseh dosedanjih težav pri uporabi pojma. (Schmitter in Grote v Molina in Rhodes 2002, 309)

2.3 ITALIJA IN KORPORATIVISTIČNA RAZPRAVA

Povojna italijanska politična zgodovina vsebuje niz navidezno »protislovnih« značilnosti, ki povzročajo težave analitikom določenih potencialno »korporativističnih dogodkov« in poskusom, da bi Italijo umestili na pluralistično-korporativističnem kontinuumu. Te težave so sestavljene iz argumentov, ki zanikajo različnost pojmov korporativizem in pluralizem (npr. Martin 1983), in iz nestrinjanj med korporativističnimi pisci o sami opredelitvi korporativizma. Čeprav bi torej lahko zaključili, da Italija ni korporativistična država, in navedli razloge za to ter Italijo »uvrstili« na primerjalno lestvico glede na druge države, so različni avtorji pri analizi določenih obdobjih uspeli priti do diametralno nasprotnih sklepov in so za Italijo ugotovili, da je nekje »na sredi« med političnimi sistemi s »čistim pluralizmom« (v ZDA) in »korporativističnimi« modelom v severni Evropi (Treu 1983). V 80-ih, ko so bile korporativistične prakse po zahodni Evropi v zatonu, so v Italiji sprejeli tristranski »korporativistični pakt«. Italija je torej nekakšen hibrid, ki ga je težko uvrstiti v dane kategorije. Ni torej presenetljivo, da so nekateri pisci ugotovili, da korporativizem in pluralizem v Italiji nista izvedljiva (Golden 1986), drugi pa so za rešitev italijanskih težav predlagali »zvezo korporativizma in neopluralizma«. (Bull 1988)

Korporativističnemu »iskalcu zlata« se primer italijanskega korporativizma zdi zelo težaven: ali so zlate žile neokorporativizma, odkrite v poznih 70-ih in zgodnjih 80-ih, prava stvar ali le »privid zlata« (Bull 1988, 96)? Dejstvo, da nekateri avtorji niso priznali, da so bile »korporativistične prakse« morda le kratkotrajni rezultat pluralistične igre, kaže na stopnjo vpliva, ki ga je imelo korporativistično razmišljanje.

Politično izmenjavo v Italiji je treba videti v drugačni luči in ne v luči strateških akterjev, ki se zberejo, da bi si prizadevali za skupni pristop k stabiliziranju sistema. Politično izmenjavo v Italiji lahko razumemo kot rezultat spreminjajočih metod akterjev, ki ostajajo zvesti ciljem pluralističnega pritiska s posledičnimi možnostmi destabilizacije. »Dogovor« je lahko tako rezultat spreminjajočega se ravnovesja moči v konfliktnem položaju. Rezultati politike so v takem primeru močno odvisni od sposobnosti stranke, da se vmeša v proces oblikovanja politik na skoraj vseh ravneh političnega sistema. (Bull 1988, 98)

V poglavju o Italiji bo govora o uporabi pojma, ki v Italiji ni tako težavna, kot je speljana na krivo pot, v državi se je namreč spreminjal odnos med interesnimi skupinami in državo, pluralistično-korporativistični kontinuum pa ne more popolnoma zajeti vrste sprememb, ki so se zgodile.

2.4 ŠVEDSKA IN KORPORATIVIZEM

Ionescu (v Elder 1988, 153) je Švedsko l. 1975 opisal kot »resnični model korporativistične družbe«. To je zapisal po stavki rudarjev v Britaniji, ki je bila povezana s padcem Heathove vlade, v času, ko so liberalni pluralisti v Švedskem primeru videli skoraj popolno končno stanje napredne industrijske družbe. Zdelo se je, da je Švedski model odgovor na težave vladne »preobremenitve«, prevelike obremenjenosti, ki je bila jasen pokazatelj marsičesa v tistem času: avtonomen trg delovne sile je bil na podlagi zaznanega skupnega interesa med vodilnimi gospodarskimi organizacijami na obeh straneh in vlada se vanj ni vmešavala. »Z vidika države«, kot je zapisal Elvander, »so organizacije na temelju svoje materialne moči, čuta za družbeno odgovornost in samodisciplino dokazale, da si zaslužijo zaupanje, ki jim ga je izkazala država s tem, ko je stranke na trgu dela pooblastila, da imajo pravico do določanja politike dohodkov in drugih pogojev zaposlovanja« na trgu delovne sile. (Elvander v Elder 1988, 153)

V preteklih letih je kar nekaj senc padlo na ta pogled.

Vsi pa niso bili enakega mnenja. L. 1971 je Roland Huntford v svoji knjigi *Novi totalitaristi*, zapisal: »Tako kot je bila fašistična Italija, je tudi Švedska danes korporativistična država.« Razprava je potekala na dveh ravneh:

- ob izdaji knjige so bili socialdemokrati na oblasti že 39 let in zdelo se je, da bodo tam vedno,
- poleg tega pa je bila švedska družba iz zgodovinskih razlogov popolnoma zasičena s kolektivističnimi normami, kar je pomenilo, da je bilo treba pripadati raznim organizacijam. (Roland Huntford v Elder 1988, 153)

Drugi del razprave se je torej ujemal s prvim; socialdemokrati so se tako zdeli kot naravni politični izraz švedske duše.

Danes vemo, da so socialdemokrati l. 1976 izgubili moč in bili šest let v opoziciji. To dejstvo je gotovo ovrglo Huntfordove argumente, vendar ne tistih trdnejših. Danes je pomembno, da sistematično upoštevamo lastnosti, ki so osnova za »resnični model korporativistične družbe« na Švedskem. (Elder 1988, 154)

Švedi imajo zelo visoko razvito kulturo družbenega sodelovanja ter dolgotrajno in prodorno tradicijo reprezentativnega zastopanja. Lahko rečemo, da osnovni načrt državnega sistema korporativističnega dogovarjanja sega v l. 1938, ko sta Švedska konfederacija sindikatov (LO) in Švedska konfederacija delodajalcev (SAF) v Saltsjöbadnu sprejeli sporazum.

Švedska je bila celo tedaj po stopnji enotnosti delovne sile na tretjem mestu med vsemi zahodnimi industrijskimi državami. V letih 1961-76 pa je zaradi 76-odstotne stopnje enotnosti vseh zaposlenih izven kmetijskega sektorja zasedala 1. mesto. L. 1980 je imela že 87,7 %. (Elder 1988, 154)

Švedski sindikati se ne delijo na ideološka, etnična ali verska prepričanja. Zveza sindikatov z imenom Osrednja organizacija švedskih delavcev ima samo od 20.000 do 30.000 članov. Največji je sindikat mestnih delavcev (več kot pol milijona), ki da nov pomen Ionescujevim besedam (v Elder 1988, 153), da je Švedska »bliže podobi 'upravljane, kot vodene družbe' kot katera koli država sodobnega sveta«. Vendar pa je sindikalno gibanje na Švedskem edinstveno, ker ima med naprednimi industrijskimi družbami največji obseg delovanja in je najbrž tudi najenotnejše, obenem pa je razvilo tudi visoko stopnjo centralizacije.

3 ITALIJA

»V Italiji so imeli trideset let pod Borgijami vojno, nasilje, umore, prelivanje krvi – in dali so Michelangela, Leonarda da Vincija, renesanso. V Švici so imeli bratovsko ljubezen, petsto let miru in kaj so dali ... uro s kukavico.«

(Tretji človek (film), Wells, Orson, 1915-1985)

3.1 OSNOVNI PODATKI

Italija se po višini BDP (2.099 milijard dolarjev v letu 2007) med vsemi državami uvršča na šesto mesto. Enako mesto zavzema tudi po višini svoje blagovne menjave (4,3-odstotni delež v svetovnem izvozu in 4,6-odstotni delež v svetovnem uvozu). Zaradi geografske, kulturne in kulinarčne pestrosti velja za državo, v kateri je kakovost življenja najvišja. Italija je tradicionalno katoliška država, kar se močno odraža v političnem in družbenem življenju. Velja tudi za zelo zbirokratizirano državo.

3.2 POLITIČNI SISTEM

Italija je parlamentarna republika, poznana tudi po nestabilnih in kratkotrajnih vladah. Zaradi vpletenosti visokih politikov v korupcijo in goljufije je v začetku 90-ih let večina tradicionalnih strank skoraj propadla, kar je na površje naplavilo medijskega mogotca Berlusconija. Na volitvah maja 2006 ga je s tesnim izidom premagal Romano Prodi, ki je oblikoval levosredinsko koalicijo (Unione). Njegova vlada ni bila dolgotrajna, saj so bile sredi aprila 2008 razpisane predčasne parlamentarne volitve, na katerih je Berlusconijska desna koalicija ponovno prepričljivo zmagala. Novi italijanski premier je tako že tretjič postal Silvio Berlusconi. Berlusconijska desna koalicija Ljudstvo svobode združuje njegovo stranko Naprej, Italija! in postfašistično Nacionalno zavezništvo, ki ga vodi nekdanji zunanji minister Gianfranco Fini. Predsednik države je Giorgio Napolitano, ki je bil maja 2005 izvoljen za mandat sedmih let.

3.3 GOSPODARSTVO

Ker Italija razpolaga z zelo skromnimi naravnimi viri, se je hitreje razvila lahka predelovalna industrija, pa tudi storitveni sektor (predvsem turizem). To in zgodovinske posebnosti so

razlog, da je v Italiji veliko število majhnih (družinskih) podjetij in peščica velikih korporacij (ki so bile do nedavno v večinski državni lasti), medtem ko so srednje velika podjetja (ki so navadno nosilec tehnološkega razvoja) redkejša kot v ostalih razvitih državah. Takšna struktura in zapletena italijanska administracija sta tudi razlog, da so tuje naložbe v Italiji in domače v tujini skromne glede na obseg italijanskega gospodarstva. Med vsemi državami EU beleži Italija najnižje stopnje rasti BDP, ki so v obdobju 1995-2007 le enkrat presegle 2 %. Za to je kriva predvsem skromna rast storitvenega sektorja, ki v drugih državah velja za najpropulzivnejšega, ter skromen delež investicij v BDP, ki se giblje okoli 19 %. Hitrejši razvoj države zavira tudi širokogrudna socialna politika, ki vsem vladam močno zožuje manevrski prostor, spremembe te politike pa predstavljajo grožnjo stabilnosti države.

4 NEOKORPORATIVIZEM V ITALIJI

4.1 OBDOBJE REFORME

V prvih letih po letu 1945 je bila prisotnost sindikatov na delovnem mestu zelo šibka zaradi nepopustljivosti delodajalcev in razdrobljenosti sindikatov, ki so bili centralistično usmerjeni in pod velikim vplivom političnih strank. CISL je bil prvi sindikat, ki se je rešil strankarskih okovov. Začel se je pogajati na ravni proizvodnje, vendar je pomanjkanje operativnih ciljev prispevalo k upadu članstva v sindikatih. Povojna euforija je poskrbela za 50,8-odstotno zastopanost sindikatov, kar pa je v naslednjem desetletju zaradi naraščajočih frustracij upadlo na 28,5 %. (Negrelli in Sheldon 2004, 157)

Guigni (v Bull 1988, 75) je zapisal, da je bila fašistična, korporativistična država najbolj sistematičen poskus ustanovitve države na podlagi zastopanja organiziranih interesov. Poskus ni uspel, vplival pa je na povojne odnose med državo in skupinami v Italiji. Obdobje fašizma je prekinilo relativno pozen razvoj interesnih skupin v civilni družbi in skovalo močno povezavo med sistemom industrijskih odnosov in političnim sistemom. Osnovna značilnost fašističnega korporativizma je bila prevladujoča vloga države pri ustanavljanju in uravnavanju industrijskih odnosov. L. 1926 je bil sprejet Zakon o industrijskih odnosih, ki je pravno priznaval le fašistične delodajalce in delavske organizacije in njihovo izključujočo pravico do zastopanja ustreznih sektorjev. Confindustria (Združenje delodajalcev v industriji) tej politiki ni nasprotovala, nasprotno, v fašizmu je videla sredstvo za obnovitev družbenega reda in krhanja bojevitosti delavskega razreda in s tem potrebno ozračje za kopičenje dobička. Sistem

industrijskih odnosov in država pa se nista popolnoma integrirala, ker je Confindustria zavrnila fašistični projekt l. 1923, ki je želel povezati vse skupine proizvajalcev (delavce in kapital) v eno organizacijo, ki bi posredovala v sporih. Sindikalnega gibanja, ki je pred prihodom fašizma postajalo vse močnejše, fašistična država ni razpustila, ampak ga potisnila na obrobje s sporazumom Confindustrije in države, po katerem so le Konfederacija fašističnih korporacij upoštevali v procesu kolektivnih pogajanj. (Bull 1988, 75)

Fašizem je močno vplival na moč kapitala in delavcev ter strategije, ki so jih sprejeli v ključnih letih obnove Italijanske države (1944-8). Omeniti je treba ustavo iz l. 1946-8, v kateri ima pomembno mesto »svoboda sindikalnih organizacij«, katerim je ustava dala pravni status (registrirati so se morali pri državi), zaradi česar so bili kolektivne pogodbe zavezujoče za vse člane (člen 39). Ta »registracija« je dišala po »državnem nadzoru«, ki bi preprečeval politično nestabilnost, vendar pa so italijanski industrijski odnosi vsaj do 70-ih let v večini brez pravnih uredb. Sistem industrijskih odnosov torej ni bil pravno urejen, ampak ga je oblikoval razvoj in konkretni načini kolektivnih pogajanj, tega pa je oblikovalo državno okolje, katerega osnovne značilnosti so se izoblikovale takoj po vojni.

Sredi 40-ih so bila italijanska podjetja šibka in v nemilosti zaradi dogovora s fašističnim režimom, nasproti pa jim je stal delavski razred, na čelu z močno Komunistično stranko (PCI). Italijanska podjetja so bila deloma šibka zaradi nezmožnosti buržoazije, da bi v povojnem obdobju ustanovila stranko, ki bi branila njihove interese. Ker se je torej pojavila še močna PCI, so italijanska podjetja hitro sprejela podobno politično odločitev, kot je bila sprejeta v 20-ih: podprla so največjo stranko v povojnem obdobju, novo Krščansko demokratsko stranko (DC), ki je moč črpala iz Vatikana in Amerike. Zanju je bila stranka branik pred komunizmom. Ta povezava med podjetji in v naslednjih štiridesetih letih največje vladne stranke je močno vplivala na razvoj odnosov med državo in skupinami.

Medtem je prišlo do ponovne ustanovitve demokratičnega sindikalnega gibanja, ki je na dogodke vplivalo zaradi tega, ker:

- so ga ustanovili na osnovi enotnosti: junija 1944 so ustanovili edini sindikat CGIL (splošna italijanska delavska konfederacija). To je bila demokratična ustanova, neodvisna od vseh političnih strank;
- se je z ustavo zavezalo k stališču do vseh političnih vprašanj, ki bodo v splošno korist delavskemu gibanju;
- je bilo močno organizacijsko in politično centralizirano. (Bull 1988, 77)

Sindikalno gibanje je nastalo v času izjemno nestabilnega političnega okolja. Vlada »državne solidarnosti«, ki je združevala vse protifašistične stranke, je ob razvoju hladne vojne zaradi notranjih nesoglasij postajala vse bolj razklana. To je v CGIL iz dveh medsebojno povezanih razlogov povzročilo veliko napetost: zaradi zaveze, da o vsaki pomembni politični stvari zavzame stališče, in zato, ker je hitro postalo jasno, da so prevladujoča struja v CGIL komunisti. Krščanski demokratski frakciji v CGIL ni uspela odstranitev dela ustave, povezanega s političnimi vprašanji, zato ji je ostalo le, da podpre stališča komunistov in socialistov glede tekočih državnih in mednarodnih vprašanj. Oktobra 1948 je krščanska demokratska frakcija ustanovila LCGIL (svobodna splošna italijanska delavska konfederacija), slabo leto kasneje pa so republikanci in socialni demokrati ustanovili še FIL (italijanska delavska federacija). Ti dve sta se marca 1950 združili v CISL (italijanska konfederacija delavskih sindikatov), ki je postala protikomunistična fronta. Vsi, ki so nasprotovali združitvi, so oblikovali UIL (italijansko delavsko združenje), ki naj bi predstavljala alternativo komunističnim sindikatom in sindikatom na podlagi veroizpovedi. (Bull 1988, 77)

V povojnem obdobju, 50-ih letih, v obdobju, ko država še ni bila popolnoma razvita, so posledice fašizma in hladne vojne globoko zaznamovale delovanje interesnih skupin in pustile dolgotrajne posledice na razvoju odnosov med državo in skupinami v povojnem obdobju:

1. Tesno povezavo med interesnimi skupinami in političnimi strankami in posledično veliko razdrobljenost.
2. Zavezanost največjega sindikata CGIL k političnim ciljem in ne zgolj ekonomskim ciljem za materialno dobrobit delavskega razreda.
3. Visoko stopnjo centralizacije organiziranih podjetij in sindikalnih organizacij.
4. Spor glede sodelovanja se izraža na ideološki in kulturni ravni. Interesne skupine so postale močno politizirane in že po naravi politične in centralizirane, zato niso bile zelo legitimne, kar se je l. 1950 še stopnjevalo.

4.2 POJAV ITALIJSKEGA MODELA

Odmevna zmaga stranke DC na prvih volitvah v novi Republiki je še potrdila in zaostрила polarizacijo italijanske politike na dva večja tabora, katoliškega in komunističnega. DC je

vladala v koaliciji z laičnimi sredinskimi strankami (republikansko – PRI, socialdemokratsko PSDI in liberalno PLI). PCI in PSI sta ostali v opoziciji. Vlada je uveljavljala ekonomsko politiko na osnovi tržnega liberalizma, kombinacija delovanja tržnih načel in omejevalna kreditna politika pa sta vodili v vse višjo stopnjo nezaposlenosti. Delovna učinkovitost je temeljila na nizkih stroških dela in neupoštevanju industrijskih odnosov. Delodajalci so imeli tako proste roke, da so lahko po potrebi povečali število zaposlenih v tovarnah in jih začasno odpuščali. Industrijska proizvodnja in delovna učinkovitost sta narasli, večja nezaposlenost pa ni pomenila ustreznega povečanja dohodkov. Boj za delavske pravice je bil ostro zatrt.

Sovražno ideološko ozračje in delegitimizacija obeh opozicijskih strank sta bila znamenje, da se izkrivljajo pričakovani načini izražanja in združevanja interesov. Namesto, da bi država razvijala čut za ločenost od civilne družbe, je ta hitro prežela državo v obliki sektorskih interesov, druge interese pa je izključila. To je na poseben način vplivalo na delovno silo in kapital. Proces je z dvema meriloma (v Bull 1988, 79) opisal LaPalombara: *klientela* in *parentela* (LaPalombara 1964: poglavji 7 in 8). »Klientelistični« odnosi so bili tisti, s katerimi so določene interesne skupine pridobile prednostni dostop do državnega aparata, druge skupine v istem sektorju pa te pravice niso imele. »Parentelistični« odnosi pa so bili tisti, s katerimi so določene skupine imele prednostni dostop do procesa oblikovanja politik, s posredovanjem prevladujoče politične stranke DC. Osnova za obe vrsti odnosov je bila »izmenjava«, določena od sredstev, ki so jih lahko ustrezne skupine ponudile državnemu aparatu in prevladujoči stranki. Osnovna sredstva v klientelističnih odnosih so bila: reprezentativnost skupine in nadzor nad sektorjem, njen politični ali ideološki »ugled«, organizacijska moč in tehnično znanje. Parentelistične odnose so določali osnovna predanost skupine katolicizmu in pospeševanje interesov krščanske demokracije, njena zmožnost »izročanja glasov« prevladujoči stranki in njena finančna sredstva. (Bull 1988, 79)

Zaradi klientelističnih in parentelističnih odnosov so podjetja dobila prednostni dostop do države, delavci pa so bili pri tem po večini izključeni. Confindustria je imela v poznih 50-ih možnost privilegiranega dostopa do državnega aparata na oba načina: na eni strani je ustanovila močan klientelistični odnos z ministrstvom za industrijo in trgovino, v glavnem s svojim monopolom nad tehničnim strokovnim znanjem in informacijami, po drugi strani pa je lahko ustanovila parentelističen odnos s stranko DC s finančnimi sredstvi in nadzorom nad velikim delom medijev. Za ta sredstva so dobili naklonjeno zakonodajo, ki so jo sprejeli pod pretvezo, da gre za »državni interes«. Ta položaj je še utrdilo vzdržno stališče države do

industrijskih odnosov in medel trg delovne sile, ki je oslabil sindikalno gibanje. Položaj so utrdili tudi poslovni krogi, ki so želeli obrzdati notranje delitve. Pasquino je zgodnja 50-ta opisal kot »zlato obdobje Confindustrije«, obdobje, ki je bilo priča »bistveni istovetnosti s svetovnim nazorom in razrednimi interesi na obeh ravneh političnega vodstva ter birokratsko-administrativnemu izvajanju« (Pasquino v Bull 1988, 80). Martinelli je zapisal, da so v tem obdobju delodajalci kot interesna skupina dejansko »izginili«. (Martinelli 1985, 71)

Po drugi strani pa se je sindikalno gibanje soočalo z medlim delavskim gibanjem: nizko stopnjo združevanja delovne sile (okrog 20 %), nizko stopnjo organiziranosti na ravni tovarn, politiko »izključevanja delavcev«, ki jo je izvajala država, in močno notranjo razdrobljenostjo. Sindikalno gibanje je bilo zato v odnosu do države razdeljeno. CISL je razvila parentelističen odnos do DC, izmenjani viri pa niso bili povezani z zaščito delavskih interesov v stranki, predvsem zato, ker je njihova filozofija temeljila na »socialno krščanskih« načelih in ne »razrednem konfliktu«. Za prve so bili sindikati v službi pluralistične družbe, v okviru krščanskih vrednot so namreč skrbeli za usklajevanje med družbenimi razredi. To je bilo sredstvo CISL, čeprav so ciniki nanj gledali kot na odkrito podrejanje članskih zahtev strankarski politiki. (Bull 1988, 80)

CGIL je država prepovedala: tako kot delodajalci ga ni več priznavala za legitimnega partnerja v pogajanjih. Po razkolu sindikalnega gibanja je CGIL poskušala vplesti državo v industrijske odnose. Razvil je dolgoročni »načrt dela« (*Piano del Lavoro*), katerega cilj je bil spodbujanje vladnega posredovanja glede raznolikih ukrepov, s katerimi bi povečali stopnjo zaposlenosti in razvili infrastrukturo, v zameno za nadzor nad delavskim bojem in povečano produktivnostjo. Ti cilji so bili močno v nasprotju z gospodarsko politiko vlade in delodajalcev, zato so poskus spodbujanja politične izmenjave zavrnili.

Vseeno pa sta oblikovanje in predstavitev načrta potrdila osnovne značilnosti in strategijo osrednjega dela sindikalnega gibanja:

1. Poudarjeni obsežni makroekonomski cilji na političnem trgu;
2. Vedno večja odvisnost od PCI;
3. Visoka stopnja centralizacije CGIL in nadzora članov s strani vodstva;
4. Odkrita zavrnitev načrta je razkrila šibkost CGIL in sindikalnega gibanja na splošno.

Sredi 50-ih je bila CGIL v resni krizi: članov je bilo vedno manj, vedno večji je bil prepad med dejanji na konfederativni ravni in potrebami v tovarnah, kar je vplivalo na zmanjšanje pogajalskih moči pri pogajanjih z delodajalci.

Po letu 1945 so delodajalci uživali nizke stroške pri plačah delavcev. Promovirali so kvaliteto izdelkov ter inovacije. Vladna politika in podjetja so se usmerila v izvoz, s čimer je italijansko gospodarstvo pridobilo na mednarodnem ugledu. Od začetka 50-ih do sredine 60-ih je t. i. »italijanski gospodarski čudež« redno dosegal eno najvišjih letnih gospodarskih rasti in to kljub stagnaciji na jugu države. Italija se je iz večinoma kmetijske države preobrazila v industrijsko in v večini delov tudi moderno družbo. Leta 1961 je bilo 38 % delovne sile zaposlene v industriji, 32 % v storitvenih dejavnostih in 30 % v kmetijstvu. (Negrelli in Sheldon 2004, 151)

Za model industrijskih odnosov, ki se je torej razvil v tem obdobju, je značilen sistem kolektivnega pogajanja, ki je bil na vrhu močno nadzorovan s strani sindikalnih konfederacij in Confindustrije. To je bilo v korist Confindustrije, ker so rezultate tako lahko vzdrževali na ravni »najpočasnejšega dela industrije« (Bull 1988, 81). Politični, ekonomski in organizacijski pogoji so bili naklonjeni zelo enotnim poslovnim krogom v njihovih odnosih z državo in s sindikalnim gibanjem. Država je postala sredstvo za doseganje ekonomskih politik, naklonjenih kopičenju kapitala, predvsem s pomočjo »prevladujoče stranke« DC. Sindikalno gibanje je bilo razdeljeno in v položaju, v katerem so prevladovala načela trga, njegove strategije niso vodile k povečevanju interesov industrializiranega delavca. Tako je bil zaradi odsotnosti državne ureditve industrijskih odnosov, močne istovetnosti med državo in poslovnimi krogi ter izključitve glavnega dela delavskega gibanja, italijanski primer že od začetka hibriden. Obenem so pomembno vlogo že zgodaj prevzele politične stranke. Ker civilna družba ni bila visoko organizirana, so politične stranke prevzele glavno vlogo posrednika med družbo in državo. Zaradi tekmovalne narave med strankami je bil ta način »izkrivljen«. Ker sta bili PCI in neofašistična stranka prepovedani, je bila potrebna koalicija neradikalnih strank, in ker je bila DC največja, je bila nepogrešljiva pri kakršni koli koaliciji. To pomembno dejstvo je vplivalo na nadaljnji razvoj odnosov med državo in skupinami. Opisani model je bil zaradi prisotnosti določenih prikritih nasprotij, ki so prišla na dan v naslednjem desetletju, nestabilen že v svojem bistvu. (Bull 1988, 82)

4.3 VLOGE SINDIKATOV

Večina delavcev, ki so včlanjeni v sindikate, pripada eni od treh zveznih sindikatov. To so CGIL, CSIL in UIL. Vsak zvezni sindikat ima svoje občinske organe, kot tudi svoje industrijske sindikate. Medtem ko so občinski organi bolj pomembni za delodajalce, so industrijski sindikati bolj vplivni znotraj sindikatov. Večina članov CGIL in CISL so upokojenci, kar izraža pripadnost sindikalnemu gibanju na eni strani in težavo sindikatov pri privabljanju mladih.

Dejavniki, ki so oslabili model odnosov med državo in skupinami, so bili zunanji (ekonomski in politični) in notranji:

1. Zaradi hitre gospodarske rasti se je ekonomija približevala polni zaposlenosti in zato se je poostril trg delovne sile, pogajalska moč sindikatov pa povečala.
2. Stalinova smrt l. 1953 in dvajseti kongres sovjetske komunistične partije l. 1956 sta zaznamovala začetek popuščanja napetosti in s tem umirjanja ozračja hladne vojne.
3. Rastoča kriza sredinske vladajoče koalicije, potem ko je junija l. 1955 Republikanska stranka odklonila vstop v koalicijo. Tako se je pojavilo upanje na levo-sredinsko alternativo, ki ga je stopnjeval še rastoči spor med PSI in PCI. Pojav leve sredine l. 1962 je omogočil večje področje delovanja za sindikate.

Razlike med CGIL in CISL so se še zaostriale, ker se je v CISL pojavilo novo razumevanje pojmovanja vloge sindikatov na osnovi ameriškega modela, po katerem je sindikalno gibanje organizacija, ki naj bi skrbela za interese njegovih članov in ne članov celotnega delavskega razreda. To je pomenilo, da naj bi se delavski boj osredotočil na delovno mesto ter ekonomske in ne politične cilje. Takšno razumevanje je bilo radikalen izziv za CGIL in njeno strategijo doseganja širokih političnih ciljev na državni ravni, s katerimi je skrbela za interese celotnega delavskega razreda. CGIL je to pojmovanje zavrnila kot »kolaboracionistično«, ker bi s svojim nepopolnim učinkom oslabilo pogajalsko moč sindikatov. Vendarle pa je vodstvu CGIL postajalo jasno, da bodo strategijo morali prilagoditi, da bo lahko upoštevala delovno mesto. Razloga za to sta bila dva:

- vedno večja moč CISL nad zaposlenimi na tej ravni,
- decentralizacija pogajanj (*contrattazione articolata*), ki je bila posledica visoke stopnje rasti in neenakosti, ki jo je povzročala.

Delodajalci so velikokrat podelili visoke plače in obšli dolgotrajna sindikalna pogajanja na konfederativni ravni. V takšnem primeru so bila državna pogajanja le okvir, v katerem so skupine v tovarnah in na ravni industrijske kategorije s tržno močjo pridobivale večje ugodnosti. CGIL je zaradi tega morala posvetiti večjo pozornost tovarniški ravni, obenem pa vztrajati pri pomembnih usklajevanjih političnih in ekonomskih ciljev na državni ravni. V nasprotnih stališčih CISL in CGIL se odražata vpliv vladne oziroma opozicijske stranke. Kljub vsemu so se zaradi dejanskega razvoja decentraliziranega pogajanja začele rahljati vezi med sindikati in strankami, kar je postalo pomembno šele v poznih 60-ih.

V politični in socialni zvezi Confindustrija/DC je prišlo do spremembe: decentralizacije pogajanj in večje pogajalske moči sindikatov. Na to sta vplivala dva dejavnika:

- S spremembami ekonomskega okolja so se v poslovnih krogih pojavile delitve, ki so se kazale v Confindustriji, in sicer v boju za premoč med podjetji, ki so bila povečini kapitalsko intenzivna (neobčutljiva na delavske probleme), in podjetji, ki so bila delovno intenzivna in so podpirala bolj prilagodljiv pristop do delavcev, s katerim so nadzorovala napetosti.
- To delitev je zaostril drugi razlog: sprememba v odnosu vlade do državne vloge v industrijskih odnosih. Deloma je za to kriv vstop PSI v vladajočo koalicijo. Rojstvo leve sredine je temeljilo na uvedbi sistema načrtovanja, ki bi omogočil zastopanje pred tem zanemarjenih interesov. (Bull 1988, 83)

Posledično je vlada v 60-ih letih poskušala spodbuditi »tripartizem« na splošno in v okviru predlaganega petletnega načrta. Le z nastankom leve sredine ne moremo razložiti tega razvoja. Zanj so bila zaslužna tudi dogajanja v stranki DC od sredine 50-ih let naprej.

V 50-ih je bila DC v precepu, ker je bila socialna koalicija, s katero je bila na oblasti, sestavljena iz naprednih in reakcionarnih elementov. To se je kazalo v politični sestavi strank. Vladna politika v zgodnjih 50-ih se je odražala v široki podpori, ki jo je DC dobivala iz agrarnih interesov na jugu in velikih podjetij na severu. Sredi 50-ih so se začeli kazati nevarnosti takšne politike. DC je bila v nevarnosti, da bi začela postajati desničarska in bi izgubila potencialno reformistično podobo, s čimer bi bila ob velik del družbene baze in povečala odvisnost od tradicionalno konservativnih interesov in klientelističnega sistema na jugu.

DC je na to dilemo odgovorila s krepitvijo organizacij, še zlasti na jugu, in iz stranke naredila moderno množično stranko, ki ni bila več odvisna od tradicionalnih konservativnih interesov, ki so prevladovali v Confindustriji. Ključna za to sta bila zavezništvo z modernejšim krilom delodajalcev in razširitev državnega gospodarskega sektorja (paradržava), s katerim je spodbudila modernizacijo industrijskih odnosov. L. 1956 je nastalo ministrstvo za državno soodločanje, zato so morala državna podjetja ter firme, ki so bile v lasti državnih teles, prekiniti povezavo s Confindustrijo in izvajati modernejše politike industrijskih odnosov. Uvedba »formule IRI« (t. j. državna telesa dosegajo cilje javnega interesa s pomočjo uporabe lastništva zasebnih firm), s katero so želeli izničiti vpliv bolj reakcionarnih skupin v italijanski družbi nad DC, je bila uspešna, imela pa je nepredvideno posledico. DC je s slabitvijo enovitosti poslovnih krogov poskušala ustvariti moderni srednji razred. »Novi razred« je torej izviral in bil odvisen od političnega dejavnika »sredinskosti« DC v političnem sistemu. Posledico te medsebojne odvisnosti, ki se je začela kot »strategija modernizacije«, je Bianchi poimenoval »škodljivi krog medsebojne promocije interesov politikov in javnih poslovođij« (Bianchi v Bull 1988, 85). Stari tip klientelizma in pokroviteljstva, ki je temeljil na posamezniku, sta postopoma zamenjala klientelizem in pokroviteljstvo DC, ki sta temeljila na organiziranosti strank. Ta trend so stopnjevale notranje frakcije. Infiltracija in nadzor različnih političnih skupin nad širokimi področji birokracije in paradržave sta postala pomemben vidik frakcijskega boja znotraj DC in, kasneje, znotraj PSI. Poslovođje so v zameno za podporo pri ekonomskih politikah, ki so bile politično motivirane, prejeli politično zaščito. V tem obdobju se je skratka zrušil stari model država-skupine, predvsem pa se je preoblikovala njegova osnovna paradigma: »Nekdaj tesna povezava med enotno stranko in dokaj homogenim poslovnim razredom je postala razdeljena mreža vplivnih osebnosti, v njej pa so se različne strankarske frakcije združile v različne centre ekonomske moči«. (Bull 1988, 85)

V 60-ih so se ti centri širili in nastal je politično nadzorovani javni finančni sektor, ki je vključeval banke, podjetja pod upravo države, tradicionalni državni aparat in lokalne oblasti. Stari model država-skupine se je preoblikoval tako, da je domnevna politična reformizma postala dejansko glavni vzrok za vedno večjo nestabilnost pri izvajanju italijanskega političnega sistema. Zaradi razdrobljenosti in zatona poslovnega sektorja Italijanska republika ni imela temeljev na »razredni solidarnosti«, ampak na heterogeni koaliciji političnih frakcij. To je imelo dve posledici: ekonomska politika je bila pogosto povezana s kriteriji za pridobivanje političnih virov za določeno frakcijo stranke, vladna nestabilnost in togost sta se

povečali, kar je okrepilo tekmovanje za položaje in vire, zlasti z razširitvijo vladnega zavezništva v 60-ih.

Vladne krize so povzročali medstrankarski in znotraj strankarski boji. Institucionalne strukture, v katerih so delovale stranke, so še utrdile zgoraj omenjeno dogajanje. Kjer načelo večine ni prišlo do izraza, so bili prvi pogoj za razvoj parlamentarnega sistema popolni dvodomni parlament, visoko razvit sistem odborov v obeh domovih, najpogostejši način glasovanja je bilo skrivno glasovanje in neomejevanje zasebnih zakonodajnih pobud poslancev. Sliko so dopolnjevali še heterogene in s spori obremenjene koalicije, pomanjkanje vladnega nadzora nad parlamentarnimi strankami, visoko število strankarskih frakcij in »stalne« opozicijske stranke (Bull 1988, 86). Morda bi lahko rekli, da je Italija trpela temeljno krizo predstavnštva, vendar pa je natančneje, če rečemo, da je bila težava v sistemu: uspel je izraziti interese, a ne združevati.

V tem okviru je treba razumeti prizadevanje za »tripartizem« z uvedbo sistema načrtovanja, ki je bilo eno glavnih dogajanj v italijanski politiki v 60-ih. Njeni cilji so bili mnogovrstni in spremenljivi, med drugim ponovna razdelitev učinkov gospodarske rasti, obnova gospodarske rasti, prenovitev državnega mehanizma in slabitev bojevitosti delavskega razreda z vključevanjem njegovih predstavnikov v proces oblikovanja politik. Delavskemu gibanju je bilo predlagano, naj se omeji v svojih zahtevah glede plač, v zameno za sodelovanje sindikata pri politikah, katerih cilj je bil odpravljati razlike, ki jih je proizvedla gospodarska rast, in (po recesiji l. 1964) v zameno za obnovo gospodarske rasti. Ti poskusi so propadli zaradi okoliščin, ki so opisane zgoraj. Kot prvo so bili poslovni krogi razdeljeni, zato jih Confindustria s svojo zavezanostjo sporazumu ni mogla učinkovito zastopati. Obenem so bili poslovni interesi razdrobljeni med institucijami in podjetji, ki so lobirala zase in financirala različne politične stranke in frakcije. Potem velja omeniti tudi, da sta CISL in CGIL odklanjali izmenjavo. Za CISL je bilo to v nasprotju z načeli, na katerih naj bi sindikat deloval. CGIL je ugovarjala načrtu, ki je poudarjal omejevanje dohodkov in predvsem svetovalni vlogi sindikatov. Načrt je zanjo bil »neokapitalističen« poskus racionaliziranja italijanskega kapitalizma, da bi osamil PCI in razdelil delavski razred. Nazadnje omenimo še dejstvo, da država ni znala izpolniti potrebnih pogojev za učinkovit začetek delovanja načrta. Prvi petletni načrt je parlament odobril l. 1965. Dokument je dopuščal dejstvo, da institucionalne zahteve za učinkovito načrtovanje ne obstajajo. In res so zaradi pomanjkanja institucionalnega okvira predlogi načrta glede dohodkovne politike ostali le nekaj več kot

poziv delavskemu gibanju, naj pri kolektivnem pogajanju »ravna odgovorno«. Načrt so začeli uresničevati šele l. 1967, propadel pa je kmalu zatem. Spremembe v sistemu industrijskih odnosov v tem obdobju niso spremenile osnovnih lastnosti poveljnega modela, ki je bil v bistvu oblika privilegirane dostopa do države, in spremembe, ki so se zgodile, so bile predvsem posledica spretnega ravnanja različnih akterjev, ki so želeli čim bolj uveljaviti svoje interese. Za propadlo načrtovanje, ki je naznanjalo dramatične spremembe, ki jih je doživel sistem industrijskih odnosov, je bila kriva statična narava sistema. (Bull 1988, 86)

4.4 KONEC POVOJNEGA MODELA

Togi in »zaprti« sistem industrijskih odnosov ter nizka zmogljivost in trdnost političnega sistema sta z modernizacijo civilne družbe in posledično rastjo novih zahtevnih odjemalcev postali občutljivi temi. Ni bilo pomembno, ali je leva sredina razdelila delavski razred, dejstvo je, da ni reorganizirala ali utrdila italijanskega kapitalizma. Bojevitost delavskega razreda, ki je višek dosegel v »vroči jeseni«, lahko razumemo v luči splošne rasti družbene in politične bojevitosti, ki ga je sprožilo študentsko gibanje l. 1967. Skupni imenovalec te bojevitosti je bilo zavračanje tradicionalnih načinov posredovanja glede interesov (sindikatoev in političnih strank). Pri varovanju in povečevanju interesov delavcev (in drugih) so bili nezadostni. (Bull 1988, 87)

Zaradi tega zavračanja so se razvile zunajparlamentarne skupine, tovarniški sveti in druge oblike neposredne demokracije, ki so postavili zahteve na povsem drugačni kakovostni ravni kot so bile tiste, ki jih je po navadi zagovarjalo sindikalno gibanje. Osredotočene so bile na »politično-ekonomske« vidike, npr. delitev dela v tovarnah in zmanjšanje razlik v plačah med različnimi kategorijami delavcev. Ta bojevitost je imela velike posledice za odnose država-kapital-delavci in za notranjo naravo akterjev. (Bull 1988, 87)

Za razliko od francoskega sindikalnega gibanja italijansko gibanje ni poskušalo zatreti delavskih zahtev, raje jih je poslušalo in poskušalo usmeriti proti dolgotrajnejšim vprašanjem socialne in ekonomske politike. S tem so poskušali izkoristiti delavsko »moč« na tržnem prizorišču, s katerim so želeli priti do ciljev na političnem prizorišču, kar je bilo v nasprotju s politiko iz 50-ih glede uporabe političnega prizorišča za nadomestitev pomanjkanja moči na tržnem prizorišču. Sindikalnemu gibanju je poleg tega uspelo ukiniti delitev med vodstvom

sindikata in člani. Vodstvo je poskušalo doseči vladne ukrepe glede npr. šolanja, stanovanj, prevoznih sredstev, sistema socialnega varstva in tudi bolj neposredne stvari v povezavi s tovarnami. Ta nova strategija se je imenovala »boj za reforme« (*la lotta per le Riforme*). Njeno bistvo je bila strukturalna reforma italijanske družbe, predvsem nadzor delavcev nad naložbami v okviru načrta, ki bi ga dosegli s pogajanjem na vseh ravneh gospodarstva. Tako naj bi nadzor sindikalnega gibanja nad gospodarstvom predstavljal povezavo med načrtovanjem in industrijsko demokracijo.

Nova strategija je imela dve med seboj tesno prepleteni posledici:

- Vodila je v tesno sodelovanje CGIL, CISL in UIL. Prvič po 20-ih letih se je zastopanje delavskega gibanja s strani ene organizacije zdelo uresničljivo, kajti vse tri organizacije so se nameravale združiti.
- »Boj za reforme« je tradicionalno vlogo sindikatov v politični ekonomiji razširil do te mere, da so začeli posegati v vlogo političnih strank kot glavni posredniki interesov delavskega razreda in kot zaledje, iz katerega se lahko radikalni reformizem spravi v tek.

Zaradi obeh trendov so se vsi 3 sindikati oddaljili od svojih političnih strank.

Država in kapital sta se na »vročo jesen« odzvala različno. Farneti je zapisal, da je v poznih 60-ih italijanski vladajoči razred razdeljen na tiste, ki želijo izničiti politični in družbeni konflikt, in tiste, ki želijo napetost poudariti in tako priti do vladne rešitve v okviru desnice (Farneti v Bull 1988, 88). Zaostrila se je delitev med kapitalno intenzivnimi in delovno intenzivnimi firmami v Confindustriji. Za delovno intenzivne firme je bil zelo nujen bolj odprt pristop do sindikatov z ozirom na neuspeh podjetij v državni upravi, s čimer bi spodbudili naprednejše politike kolektivnega pogajanja. Pri izvajanju takšnih sprememb jih je ovirala nenehna osrednja vloga DC v političnem sistemu. Pirellijevo poročilo, ki ga je v imenu delovno intenzivnih firm objavil »mladi podjetnik«, je bila zmaga te skupine – vsaj glede uradne politike. Poročilo je bilo poskus modernizacije podjetniške podobe in krepitev njihovega pojemajočega družbenega prestiža. Sindikati so bili priznani za legitimne pogajalske partnerje v sistemu industrijskih odnosov: bistveno je bilo, da sodelujejo, ne samo zato, ker so se neposredno ukvarjali z vprašanji v tovarnah, ampak tudi, ker so reševali najpomembnejše težave italijanske družbe. (Bull 1988, 88)

Tudi vladajoče stranke so bile podobno razdeljene, zlasti po neuspehu leve sredine na volitvah l. 1968, ki je potrdil, da takšna koalicija ne more izvesti bistvenih strukturalnih reform. Stanje v političnih strankah do l. 1972, ko so bile volitve, je vodilo v nekaj začasnih vlad.

V poznih 60-ih je propadel osnovni, do tedaj prevladujoči model industrijskih odnosov. Pri njegovi trdnosti, ki je bila odvisna od delovanja tržnih mehanizmov, mehanizmov kolektivnega pogajanja v povezavi s sistemom »privilegiranega dostopa« do političnega sistema za določene skupine, ki niso zastopale celotnih sektorjev, so posredovale politične stranke. Po zlomu tega sistema je sindikalno gibanje postalo enotnejše, obšlo je politične stranke in se pogajalo neposredno s šibkim in razdeljenim političnim sistemom, svoje zahteve pa je podprlo z državnimi in regionalnimi stavkami. Novi odnos med gospodarskim in političnim sistemom je bil odnos pogajanj in konfliktov. »Zaprta« narava sistema ni prepustila mesta sodelovanju in politični izmenjavi. Sindikati so dosegli pomembne dosežke za delavske pravice, delovne pogoje in razlike v plačah, ki so zapisani v Delavskem statutu iz l. 1970 (Bull 1988, 89), vendar pa pogajanje za dolgotrajne reforme ni prineslo zelenih učinkov. Šibke in razdeljene vlade ter zastarel državni aparat niso bili kos niti niso hoteli odgovarjati na potrebe po reformi. Medtem pa so se skušali delodajalci, ki so bili močno razdeljeni glede odprtega dialoga z delavskim gibanjem, upreti zahtevam delavcev po višjih plačah.

Položaj države in podjetij se je po volitvah l. 1972 in naftni krizi l. 1973 še okrepil. Zaradi tega in zaradi neuspešnega poskusa združitve vseh 3 sindikatov je prišlo do spremembe v poudarku sindikalnega gibanja: sprejelo je bolj obrambno držo oziroma skušalo zaščititi plače pred inflacijo. »Boj za reforme« je še trajal. Splošne težave, npr. nezaposlenost na jugu, so bile še vedno med pomembnejšimi cilji, vendar se je o njih pogajalo na tovarniški ali sektorski ravni. Vprašanja, s katerimi so se ukvarjali na politični ravni, niso bila več predmet neposrednih pogajanj z vlado, ampak posredno s strankami. Takšen razvoj dogodkov najbrž razloži dejstvo, da so sindikati l. 1975 dobili popolno zaščito plač pred inflacijo v odsotnosti vlade. Sporazum iz l. 1975, ki je povečal zaščito sistema indeksacije plač (*scala mobile*) na 100 %, so napačno označili za »korporativističnega« (npr. Martinelli in Treu) ali za povezanega s »politično izmenjavo« (npr. Dal Co in Perulli). To se je najbrž zgodilo zato, ker je cilj sporazuma »korporativistični cilj« – z odstranitvijo vprašanja dinamike plač iz okvira sporov/pogajanj ustvariti trdnejši vzorec industrijskih odnosov, po drugi strani pa se je sporazum pojavil v okviru dramatično povečane podpore PCI. Vendarle pa je šlo za sporazum

med Confindustrijo in sindikati, država ni ničesar »izmenjala«. Lahko pa bi dodali, da se je to zgodilo na državne stroške. Pomagal je tlakovati pot politični izmenjavi, stabilizirati industrijske odnose, najpomembnejše pa je bilo, da je postal podlaga spora, na katerem se je razbila trdnost sistema v 80-ih. (Bull 1988, 90)

4.5 LETA DRŽAVNE SOLIDARNOSTI

Delavska listina iz leta 1970 je prinesla nekaj najnaprednejših delavskih pravic v Evropi. Poleg zaščite proti izkoriščanju s strani delodajalcev je nudila pravico za organiziranje množičnih zborovanj in glasovanja znotraj delovnega časa. Sindikati so znotraj tovarn dobili svoje prostore za opravljanje aktivnosti in oglasne deske za objavljanje informacij, plačane izostanke in izhode za predstavnike sindikatov. Še pomembneje, volilna pravica za volitve v tovarniške svete je pripadala vsem delavcem, ne glede na to, ali so bili člani sindikata ali ne. Vse to je privedlo do optimizma in aktivizma, posledica česar je bila večja solidarnost. Članstvo v sindikatih je poskočilo na 38 % leta 1970 in naraslo do 49 % leta 1980 (Negrelli in Sheldon 2004, 158). Avtonomija sindikatov pred strankami je prinesla večjo enotnost tudi v vrhu sindikatov, kar se je pokazalo leta 1972 s skupno zvezo treh zveznih sindikatov CGIL–CSIL–UIL in dogovorom, da se vpliv strank na sindikate še zmanjša.

L. 1978 je sindikalno gibanje uradno predstavilo t. i. »strategijo EVR«, ki je bila vrnitev k stališču, ki je spominjalo na 50-ta, ponujalo je namreč državno omejevanje na tržnem prizorišču, v zameno za vladne makro-ekonomske ukrepe. Podpisan je bil 1. italijanski tripartitni pakt o makro-ekonomski politiki. Na sindikalno gibanje so z različnih strani pritiskali, naj spremeni strategijo. Razlogi za to so naslednji:

- Uspehi sindikatov v pogajanju za pogodbe so jim povzročali notranje težave (pritožbe skupin, ki jih indeksacija ni zajela, in pritožbe nekaterih delavcev o izravninah razlik v plačah) in zunanje težave (indeksacija plač je omejila obseg svobodnega kolektivnega pogajanja, a razdiralna moč sindikatov na trgu je v obdobju gospodarske krize ostala velika, to pa je vplivalo na politično trdnost).
- Dosežki na področjih političnih in socialnih reform niso dosegali njihovega uspeha na pogodbeni ravni.
- Na političnem prizorišču je prišlo do spremembe žarišča. L. 1976 je PCI dobila presenetljivo veliko podporo na volitvah, zato je vpricho gospodarske krize in vse večje

družbene napetosti, predstavila svojo vladno kandidaturo kot edino možno rešitev italijanske krize. Predlagala je politiko »zmernosti«, po kateri bi se delavci na področju plač žrtvovali v zameno za nekatere zaveze vlade. »Strategija EVR« iz l. 1978 je bila zelo podobna predlogom zmernosti. (Bull 1988, 91)

S strani delodajalcev in vlade se je za preživetje gospodarske krize in obnovitev politične trdnosti zdelo ključno, da obrzdajo bojevitost sindikalnega gibanja, zlasti na področju plač. Izmenjava, ki je sledila, je temeljila na samo-omejevanju na trgu plač in drugih vidikih trga dela, v zameno za zavezo vlade in sodelovanje delavstva na področju reprogramiranja naložb in politik za večjo stopnjo zaposlenosti. Sindikati so namesto naložbenih načrtov predlagali pogajanje na ravni firm in sektorjev, reformo sistema »sodelovanja države«, decentralizacijo državne odgovornosti za dodelitev sredstev lokalnim skupnostim in regijam, in reformo sistema pokroviteljstva. O tej izmenjavi je treba povedati dvoje:

- Delodajalci in vlada so jo izpeljali kot obrambno potezo predvsem zaradi pritiska sindikatov.
- V novem stališču sindikatov je bila povsem jasno izpuščena zamisel, ki je prevladovala od »vroče jeseni«: zamisel o doseganju političnih ciljev s povečanjem tržnega potenciala. Nadomestila jo je zamisel o omejevanju pogodbenih zahtev, ki lahko pospešijo politične cilje. Jasno je bilo, da bi nadaljnje povečanje tržnega potenciala lahko vplivalo na trdnost Italije, čeprav ne drži, da se je delavsko gibanje prijazno žrtvovalo na račun italijanskega kapitalizma. Šlo je za premik v strateški moči, s katerim so želeli spremeniti okvir, v katerem so se reševali industrijski odnosi, npr. zaščititi – če ne povečati – delavske interese. Dokaz za to so naslednja dejstva:

1. *Scala mobile* ni bila stvar pogajanj.
 2. Pritisk na delovnem mestu in na naložbeni politiki na sektorski ravni je ostal.
- (Bull 1988, 92)

Razvila se je debata o zmanjšanju zastopanosti sindikatov. Ta trend je najbolj skrbel CGIL, ki je bil najbolj ideološki izmed sindikatov in je imel tudi najbolj ukoreninjen smisel za zgodovinsko poslanstvo. V glavnem uspešna italijanska družba se je zanašala na mednarodno trgovanje. Kakšna je bila torej prihodnost za zvezni sindikat, ki je bil tradicionalno antikapitalističen? V resnici so se delodajalci zavedali, da je pripadnost delavskemu razredu še vedno globoko prisotna pri delavcih in da so sindikati še vedno predstavljali realno »grožnjo«. V iskanju socialnih soglasij ter ekonomskih preobrazb so bile vlade in

Confindustria pripravljene na odprt pogovor z zveznimi sindikati in jih upoštevati kot socialne partnerje, vendar le pod pogoji, da se spoštujejo »pravila igre« in prizna dnevni red delodajalcev o povečanju konkurenčnosti podjetij. (Negrelli in Sheldon 2004, 158)

Sindikati so na državni ravni ohranili popolno avtonomijo, s katero so ohranjali pritisk na vlado. Od poznih 70-ih je celo CGIL formalno priznala, da so sindikati odgovorni za makroekonomsko stabilnost. Pri tem pa ni bilo nikakršnih institucionalnih dogovorov, s katerimi bi upravljali tripartizem.

Cassano trdi, da bi, če bi dejali, da je bil tripartitni sporazum rezultat ponovne uveljavitve načela »transmisijskega jermenca« med PCI in CGIL oziroma da je bila »strategija EUR« le dodatek strategiji PCI za vstop v vlado, preveč poenostavljali. Upoštevati je treba še sindikata CISL in UIL, ki sta v določenih segmentih nasprotovala, ter dejstvo, da je vključitev organiziranega delavstva v državni mehanizem odločanja v povezavi z vključitvijo PCI v vlado del »tretje stopnje« voditelja krščanskih demokratov Mora (Cassano 1979, 108-10). Res pa je, da so vsi trije sindikati gledali na uspeh nove smernice kot posledico sprememb v koalicijski formuli na sredini, ki je na nek način pomenila vključitev PCI v vlado. To je pomenilo, da je bil poskus politične izmenjave nerazrešljivo povezan s političnim strankarskim bojem. Rezultat tega boja je bil element izmenjave in vir delitev med akterji. (Bull 1988, 92)

Zakaj izmenjava ni uspela? Vlada in delodajalci so vedno bolj nasprotovali zavezam, ki so bile potrebne za uspešnost dogovora, medtem ko je moč sindikatov vedno bolj pešala in poskus »državne solidarnosti« se je izkazal za polom. Nasprotovali so mu v PSI in tudi v DC. Nekateri pravni vidiki, npr. pokojninska reforma, nikoli niso zapustili parlamenta. Če pa so določeno zakonodajo že sprejeli, je vladi pogosto ni uspelo izvajati. Kjer pa se je izvajanje začelo, birokracija ni bila zmožna ali pripravljena hitro in inovativno aktivirati politike, kot se je od nje pričakovalo. Nazadnje se je pritisk sindikatov na državo zaradi razdrobljene in razdeljene narave sprejemanja odločitev izkazal za malo učinkovitega. (Bull 1988, 92)

Tudi delodajalci so bili razdeljeni. Leta 1974 je voditelj Confindustrije postal Agnelli. Pod njegovim vodstvom in vodstvom njegovega naslednika Carlia je Confindustria poskušala organizaciji delodajalcev ponovno pridobiti pomembnost in avtonomijo. Preučila je položaj velikih firm v organizaciji, zrahljala vezi med zasebnim sektorjem in DC ter usmerila trend

proti paradržavi in obnovila sistem pogajanja. Temu so močno nasprotovali manjši industrialci, ki so bili še vedno v večini v poslovnih krogih in ki so se bali, da bo zaradi »odprtosti« do delavskega gibanja začela uspevati komunistična stranka. Nazadnje je sindikalno gibanje postajalo vedno bolj razdeljeno, deloma zaradi nesoglasij v zaledju, ki se je balo, da bo kapitalistična država pritegnila vodstvo k upravljanju, in deloma zato, ker sta bila CISL in UIL vedno bolj zaskrbljena, da stališče ne predstavlja veliko več kot le poskus CGIL, da bi povečala prevlado Komunistične stranke.

Poskus politične izmenjave sredi 70-ih je bil torej že od začetka nestabilen. Bil je rezultat spreminjanja moči in strategij različnih akterjev v določenem ekonomskem, družbenem in političnem okolju, ki je doživljalo hitre spremembe.

4.6 NOVO SOGLASJE

Razvoj dogodkov v Italiji od l. 1980 je bil del splošnega trenda v zahodni Evropi, v katerem so država in delodajalci skušali rešiti težave pri gospodarski rasti in nezaposlenosti tako, da so podpirali slabitev tradicionalnih oblik kolektivnega pogajanja, prehod na deregulacijo institucionalnih postopkov in bolj »prilagodljiv« trg dela. V Italiji je po volitvah l. 1979 nastala pet strankarska koalicija (*pentapartito*). Glavna skrb te in naslednjih vlad je bilo nadziranje inflacije. Glavni poudarek v tem okviru je bila prilagoditev sistema indeksacije plač. Zaradi potrebe po zmanjšanju delovne sile in prestrukturiranja industrije je Vittorio Merloni, ki je nasledil Guida Carlija na čelu Confindustrije l. 1980, zaznamoval spet ostrejša stališča do sindikatov. To je dajalo tudi slutiti na najverjetnejšo vrnitev DC kot glavnega podpornika organiziranih poslovnih interesov. Zaradi spreminjajočega trga dela in političnega okolja je delavsko gibanje začelo pešati, zlasti na tržnem prizorišču. Prvi znak tega je bil neuspeh stavke v Fiatu l. 1980.

Te trende pa so v začetku 80-ih ublažili dokazi o očitnih proti-trendih, ki so zasenčili analizo in napoved nekaterih avtorjev smeri, v katero so šli industrijski odnosi:

1. Imenovanje Romana Prodijsa za voditelja IRI je zaznamovalo začetek poskusa moderniziranja javnega sektorja in njegovo uporabo za izvedbo potrebnih preureditev brez velikih družbenih motenj. Veliko je bilo razprav o predlogih za izdelavo »skupnega poslovnega odbora« (vseboval bi predstavnike delavcev in kapitalistov),

ki bi te spremembe izvajal, v zameno pa bi se sindikati odpovedali ustavni pravici do stavke. Poudariti pa je treba, da je bil poskus modernizacije javnega sektorja tesno povezan s sekretarjem DC, De Mitom, in njegovim poskusom modernizacije stranke. Reforma javnega sektorja zahteva njegovo depolitizacijo, čemur so močno nasprotovali v DC in tudi v PSI. V 80-ih je imela DC manjšo podporo volivcev, PSI pa je poskušala dobiti njen »sredinski« položaj v političnem sistemu. Ta poskus modernizacije se je še stopnjeval z imenovanjem Craxija na mesto ministrskega predsednika l. 1983.

2. Drugi dokaz je podpis tristranskega sporazuma o sistemu indeksacije plač l. 1983. Zaradi tega očitno »korporativističnega« uspeha so bile napovedi glede italijanskih industrijskih odnosov optimistične, češ da je to »velik preobrat« ali da oba sporazuma (iz 70-ih in 80-ih) skupaj sestavljata očitni trend v smeri »institucionaliziranega spora« v Italiji. Dogodki, ki so sledili, so dokazali, da takšna mnenja niso imela prave osnove: l. 1984 je prišlo do dramatičnega nesoglasja med sindikati in vlado ter med političnimi strankami in bistvom sindikatov, ki je bil posledica poskusa obnovitve tristranskega sporazuma iz l. 1983.

Okolje, v katerem je potekalo pogajanje, je bilo precej nestabilno: gospodarski položaj se je po naftni krizi l. 1979 slabšal; sindikati so vedno težje nastopali enotno; politični položaj je z izključitvijo PCI s položaja ponovno postal polariziran in delodajalci ter vlada niso imeli namena omejevati njihove avtonomije z institucionaliziranjem odnosom z delavskim gibanjem. In nazadnje so vsi, delodajalci in vlada, zagrozili, da se bodo zatekli k enostranskim ukrepom, razen če pride do sprejetja sporazuma. (Bull 1988, 95)

Podcenjevali so tudi podrobno naravo sporazuma; bil je skorajda le priložnostna izmenjava s poudarkom na dohodkovni politiki, ki ni omejevala prihodnjega ravnanja akterjev, niti ni vsebovala dolgoročnih ugodnosti. Lange npr. zaključuje, da: »Namesto, da bi odseval ambicije sindikalnega gibanja, ki je želelo igrati institucionalizirano vlogo pri obnovi ekonomije s pomočjo vladnih politik in politik podjetij ..., je bil (sporazum iz l. 1983) le niz kratkoročnih kompromisov za omilitev pritiska za dvig osebnih dohodkov brez škode za kupno moč delavcev.« (Lange v Bull 1988, 95)

Lahko bi sklepali, da je pri sporazumu šlo za jasen prenos ravnotežja moči med kapitalom in delovno silo v škodo zadnjega: kapital je imel takšen dolgoročen in neposreden vidik, kot je

npr. zmanjševanje inflacije, zaradi njegovega vpliva na kupno moč za izmenjavo. Torej ni bilo povsem presenetljivo, da so delodajalci naslednje leto hoteli svoje smernice okrepiti in sporazuma niso obnovili, novega pa niso sprejeli. Ministrski predsednik Craxi je napovedal »izmenjavo«, ki bi temeljila v glavnem na sporazumu, izvajali pa bi jo z dekretom: sistem indeksacije plač naj bi zmanjšali za tri točke, v zameno za zamrznitev številnih cen in povišanje najemnin, ter uvedbo številnih ukrepov za omejitev inflacije in spodbujanja rasti. Tudi v tem obdobju je zlom nemogoče ovrednotiti izven sobesedila politično strankarskega boja. PCI je sporazumu nasprotovala, čeprav je bilo to drugotnega pomena. Pomembnejše je bilo njeno nasprotovanje vladnim ukrepom ob izvajanju odloka o vprašanju kolektivnega pogajanja. Odlok v resnici lahko razumemo kot del Craxijevega cilja, da bi bili socialisti sredina političnega sistema: pokazati je hotel, da gospodarska politika ne bi smela potrebovati soglasja komunistov. (Bull 1988, 96)

4.7 INDUSTRIJSKI ODNOSI DANES

Sindikati naj bi po splošnem prepričanju prišli iz mode, postal nepriljubljen tako v medijih kot tudi med samimi zaposlenimi, ki nanj gledajo kot na nekakšen relikv iz preteklosti. Za nekatere naj bi sindikat izgubil svojo veljavo in bil v zatonu. Vendar se članstvo v sindikatih ne zmanjšuje. Prav nasprotno, v Italiji se je v zadnjih dvajsetih letih število članov neprestano večalo. To gre pripisati predvsem zanimanju in včlanjevanju upokojujencev ter v zadnjem obdobju predvsem včlanjevanju tujih delavcev (imigrantov). V kriznih obdobjih, kot je ta, ki smo mu priča, pa sindikat ponovno najde svoje poslanstvo, vlogo in upravičenost.

Članstvo se je v treh glavnih italijanskih zveznih sindikatih v zadnjih dvajsetih letih povečalo skoraj za 32 %, z 8.914.391 članov iz l. 1986 na 11.719.703 članov v l. 2007 (Feltrin 2009, 159). Kako lahko razložimo to na videz obratno težnjo v primerjavi s tem, kar se dogaja na Zahodu? Glavni razlog za to so bili upokojujenci, ki so se redno včlanjevali vse do leta 2004, ko beležimo obdobje premora. V enajstih letih se je tako njihovo število povečalo skoraj za polovico. Delež aktivnih pa je na drugi strani doživljal spremembe, ki jih lahko razdelimo v tri faze: prva faza predstavlja obdobje stabilnosti, ki je trajalo vse do leta 1992; v drugi fazi je prišlo do močnega upada, vse do l. 1998; od konca devetdesetih pa beležimo obdobje obnavljanja, ki pa vseeno ne poteka v takšnem obsegu, da bi lahko nadomestilo zmanjšanje članstva v preteklem obdobju. Končni rezultat sta približno enaka deleža upokojujencev in

aktivnih. Vseeno pa je treba povedati, da se deleža razlikujeta pri posameznih sindikatih. V sindikatu CGIL je delež upokoјencev večji od leta 1993 in danes predstavlja 55 % vseh vpisanih, v sindikatu CISL je delež upokoјencev večji od deleža aktivnih šele od l. 1998, položaj pa je na splošno bolj uravnotežen, sestava sindikata UIL pa je popolnoma drugačna, saj delež aktivnih predstavlja 70 % vseh vpisanih.

Potrebno je tudi razumeti, kaj se je zgodilo znotraj deleža aktivnih. Povečanje deleža aktivnih, ki smo mu priča vse od l. 1998 naprej, je posledica včlanjevanja zaposlenih v javnem sektorju in trgovini. Delež ostalih zaposlenih v storitvenem sektorju ostaja nespremenjen. Delež članstva iz industrije se povečuje, čeprav ne more nadomestiti izgub v preteklosti.

Tretji vidik, ki je močno vplival na povečanje članstva v sindikatih, je pritok delavcev iz tujine in njihovega včlanjevanja v sindikate. To je za Italijo glede na preteklost popolna novost. Tuji delavci tako predstavljajo 6 % vseh vpisanih v zvezne sindikate. Leta 2007 je bilo več kot 700.000 tujih delavcev vpisanih v sindikate (Feltrin 2009, 162). Poleg tega njihovo število stalno narašča, celo hitreje kot število domačih delavcev. Sektor, kjer je delež tujih delavcev največji, je med gospodinjskimi pomočnicami in zaposlenimi v domovih za ostarele in bolnišnicah. Poleg tega je njihov delež visok tudi v drugih sektorjih, kot sta gradbeništvo in kmetijstvo.

Gledano širše, so razmere v Italiji podobne kot v ostalih zahodnih državah, lahko pa bi se tudi reklo, da je položaj celo boljši kot drugod. Drugačna organiziranost, živahna dejavnost, razvejanost in trdnost premoženjske strukture sindikatov v Italiji zagotavljajo njihov nadaljnji obstoj in so lahko tudi eden izmed razlogov za povečanje članstva v naslednjih letih. Vseeno pa je opazno močno znižanje v zasebnem sektorju: od l. 1986 do danes je izginilo vsaj milijon članov, čeprav so se zaposleni v zasebnem sektorju povečali za več kot dva milijona. Relativni uspeh zastopanosti sindikatov se tako kaže v javnem sektorju, s članstvom več kot 600.000 tujih delavcev ter 6 milijonov upokoјencev. (Feltrin 2009, 164)

Italijanski sindikalizem se je tako uspel izogniti dramatičnemu upadu članstva, tako kot se je to zgodilo drugod, a je zato moral plačati ceno z izgubo svojega vpliva v lahki industriji, nekoč najbolj izrazitem sektorju sindikalne zastopanosti.

Kako to, da člani ne zapuščajo več sindikatov? Po obdobju padca/stagnacije stopnje zaposlovanja, ki je trajalo vse do polovice 90-ih let, je ponovno prišlo do povečanja zaposlovanja in posledično do včlanjevanja v sindikate. Vendar je potrebno dodati, da sindikati niso popolnoma izkoristili ugodnega obdobja širitve trga dela, saj se je članstvo povečalo le za 4,5 %, medtem ko so se delovna mesta povečala za 16,2 %. Absolutna vrednost članstva se je tako zmanjšala s 35,2 % iz l. 1996 na 31,7 % v l. 2006. Opozoriti pa je treba tudi na visok delež tujih delavcev, ki so prispevali k preobratu. (Feltrin 2009, 166)

Na povečanje članstva v sindikatih je vplivalo tudi področje, ki se nanaša na politiko blaginje. Vse od polovice 90-ih let so se na oblasti izmenjavale vlade, ki so se zavzemale za znižanje javnih stroškov in posledično ukinjanje politike blaginje (na področju pokojnin, zdravstva, šole, socialne politike, trga dela itd.). Posledica tega je povečanje sindikalnega odpora, še posebej po letu 2001. Z drugo Berlusconijsko vlado smo pričali razširitvi sporov, predvsem tistih, ki so vezani na zunanje vzroke delovnega razmerja. V l. 2002 so se zgodile štiri stavke, ki so zadevale 4.553.000 delavcev, skupno pa je bilo izgubljenih 27.921.000 delovnih ur (Feltrin 2009, 167). Povečan konflikt med politiko in sindikati sam po sebi ni glavni vzrok za povečanje članstva v zveznih sindikatih, ampak nam več pove o stanju povečane zaskrbljenosti, ki vlada med zaposlenimi glede javne vladne politike, še posebej na področjih blaginje in pokojnin. Če so do sedaj narejena opazovanja sprejemljiva, sta zvezna dejavnost sindikatov nasprotovanja politiki zmanjševanja izdatkov in strah pred krčenjem socialne varnosti, pomagala pri oblikovanju močne pripadnosti sindikatom. Ne glede na to, da je stopnja članstva v zadnjih dvajsetih letih padla in da se je okolje sindikatov globoko spremenilo (postalo je bolj terciarno, manj je lahke industrije, več je imigrantov in upokojujencev), so sindikati obdržali pomembno vlogo na področju odnosov s politiko, kajti v tem obdobju se je zelo povečala stopnja razširjenega vpliva (z 20,7 % iz l. 1986 na 29 % v l. 2007), tudi s pomočjo množičnega včlanjevanja upokojujencev in povečane sindikalne dejavnosti.

Dvom, ki se poraja, se nanaša na politiko sindikatov glede zaščite delavcev. Ko so se sindikati osredotočili na svoje odnose s politiko, so pustili nezavarovano eno izmed ključnih sindikalnih dejavnosti, kot so zastopanje, varstvo in pogajanje na področju industrije, še posebej v zasebnem sektorju. Znak obrabljenosti teh »nestabilnih razmerij« v strategiji sindikalnega prilagajanja so tudi težave, s katerimi se sindikati srečujejo v industriji. Po drugi

strani pa se zdi vpliv sindikatov na politiko vse manj združljiv s strategijami širitve volilnih konsenzov tradicionalnih strank, na katere se osredotočajo sindikati.

Ocena sindikalne reprezentativnosti je po navadi izražena s stopnjo sindikalne organiziranosti, se pravi z razmerjem med dejansko včlanjenimi in potencialno bazo, ki jo predstavljajo vsi zaposleni, ki so prisotni na trgu dela. Stopnja sindikalne organiziranosti daje tako pomemben vpogled v moč sindikata. Članstvo zaposlenih delavcev v sindikatih je v upadu, saj se je število včlanjenih zmanjšalo z 38,8 % v l. 1986 na 31,6 % v l. 2006 (Feltrin 2009, 168). Kot smo že povedali, je glavni razlog za upad članstva v sindikatih neizkoriščeno ujemanje med dinamikama zaposlovanja in včlanjevanja. Obstaja problem na področju sindikalne organiziranosti, ki ni odvisen od narave delovnih razmerij, temveč zadeva neuspešno izvajanje varstva najbolj tipičnih odjemalcev za sindikate, in to so zaposleni za nedoločen čas.

Vendar se postavlja vprašanje, kako oceniti vseh 12 milijonov vpisanih v CGIL, CISL in UIL? V razpravah v zvezi s članstvom se postavlja problem glede »ekstenzivnosti« (število) in »intenzivnosti« (kvaliteta). Med člani sindikatov obstajajo razlike in tako prihaja do problema »kvalitete« članstva, ki je določena z lastnostmi vpisanega (aktiven, neaktiven itd.), s strateškim položajem sektorja, in je delno povezana tudi s koncentracijo včlanjenih v podjetjih in sektorjih (gostota članov).

Lahko razlikujemo med »močjo« in »vplivom« sindikatov. Moč sindikatov pomeni moč pogajanja o pogojih dela in se beleži s posebnimi stopnjami sindikalne organiziranosti (sektorja, področja, podjetja). Vpliv sindikatov pa se nanaša na njihovo moč vplivanja na dnevno ekonomsko politiko posameznih vlad.

Sindikati imajo še vedno vpliv, četudi je ta v upadu, na volilno telo, še posebej v korist strank, ki se zavzemajo za pravice delavcev. Vendar je današnja težnja strank, tudi tistih na levici, da se vedno bolj oddaljujejo od sklicevanja na svet delavstva in sindikalne organiziranosti. Tukaj pa nastopi paradoks: stranke in/ali koalicije strank na levici ne morejo zmagati brez velike volilne podpore zaposlenih, se pravi volilne baze sindikatov, ampak morajo, da bi uspele dobiti volitve, obvezno poiskati dodatno soglasje, ki pa ga lahko najdejo skoraj samo v drugih poklicnih segmentih volilnega telesa. Te segmente lahko pridobijo samo tako, da dokažejo, da niso odvisne od sindikatov (Feltrin 2009, 173). Zaključek je, da sindikat izgublja svoj vpliv na področju industrije, vendar povečuje svoje zmožnosti vplivanja na področju institucionalne

politike. Prisotnost sindikata pa je kljub temu sporna, saj otežuje pro-delavskim strankam zmagati na volitvah.

Pojav sindikatov ostaja še vedno zelo razširjen, je sicer v težavah, a črnoglede napovedi o njegovem zatonu so pogojene predvsem s slabim prikazovanjem v medijih in na simbolni ravni o tem, kaj se dogaja znotraj njegovih področij. Knjige o sindikalizmu se ne prodajajo, na krog strokovnjakov o sindikatih se gleda kot na neko sekto, poklic sindikalista pa se upošteva kot »družbeno koristen«, še posebej, ko ni na razpolago drugih bolj pametnih možnosti. Vendar se pod oguljenim površjem sodobnega sindikalizma dogajajo globoke spremembe, o katerih se še ni začela javna razprava. Morda to tudi ni potrebno, morda je to celo v redu, in za konec, prej ali slej bodo te spremembe potrebovale več strateškega razmisleka. (Feltrin 2009, 173)

4.8 SKLEP

Večina zgoraj omenjenega razloži tudi notranjo razdrobljenost podjetij in delavskih skupnostih. Confindustria je imela od 50-ih nenehne težave z zastopanjem poslovnih krogov, ki so bili zelo razdeljeni glede dostopa do države in zaradi dvojnosti narave italijanskega gospodarstva (npr. delovno intenzivne vs. kapitalsko intenzivne firme). Razdeljenost v sindikalnem gibanju je bila globoka, nizka pa je bila tudi stopnja koncentracije in monopola zastopanja. Zaradi tega je bilo sindikalno gibanje zelo odvisno od političnih strank. Če korporativistični instrument analize predpostavlja jasno razlikovanje med delovno silo, kapitalom in državo, si je težko predstavljati, kako bi ga lahko uporabili v italijanskem primeru.

5 ŠVEDSKA

»Švedska. Ingrid in Ingmar Bergman, rdeče hiške, svetlolasci, H & M, Abba, Ingemar Stenmark in Anja Pärson, gozdovi, modro-rumene zastave, Pika Nogavička. Država zna kljub stereotipom presenetiti tako z dobrimi kot tudi s slabimi stvarmi.«
(Neznani avtor)

5.1 OSNOVNI PODATKI

Švedska je po površini (meri skoraj pol milijona kvadratnih kilometrov) tretja največja država v zahodni Evropi, po številu prebivalstva pa ena od najmanjših (dobrih 9 milijonov prebivalcev). Spada med najrazvitejše in najbogatejše države z enim od najbolj razvitih socialnih sistemov na svetu. Po starosti prebivalstva se za Italijo in Grčijo uvršča na tretje mestu na svetu. 85 % prebivalstva živi v mestih, v zadnjih letih pa narašča število priseljencev (Švedov je 88 %).

5.2 POLITIČNI SISTEM

Švedska je parlamentarna monarhija, šef države je kralj Karl XVI Gustav. Na parlamentarnih volitvah leta 2002 je že četrtrič zaporedoma zmagala Socialdemokratska stranka, vendar je bila na volitvah v septembru 2006 po sedemnajstih letih poražena. Novo vlado, ki jo sestavlja koalicija štirih desno-sredinskih strank, imenovana Zavezništvo za Švedsko, vodi predsednik Zmerne stranke Fredrik Reinfeldt. Naslednje parlamentarne volitve bodo septembra 2010.

5.3 GOSPODARSTVO

Razmah interneta je spodbudil hiter razvoj sektorja informacijske tehnologije, tako da je Švedska s številnimi novoustanovljenimi podjetji s to dejavnostjo postala ena izmed vodilnih lokacij na svetu. Kljub temu da je Švedska visoko razvita država, je bila njena gospodarska rast v povprečju zadnjih petih let (3,2 %) višja od povprečja EU15, kar je delno tudi posledica njenega nečlanstva v Ekonomsko monetarni uniji. Švedska je bogata s surovinami, predvsem z lesom, je pa tudi največja proizvajalka železa, svinca, srebra in zlata, in druga največja proizvajalka bakra in cinka med državami EU15. Proizvodnja kovin je bila osnova za razmah jeklarske, avtomobilske in letalske industrije. Javni sektor ima pomembno vlogo v

gospodarstvu: zaposluje 30 % vse zaposlene delovne sile, proračunski prihodki znašajo kar 55 % BDP, javna poraba predstavlja visokih 26,5 % BDP, investicijska pa le 17,5 %. Kot v večini visoko razvitih držav ima storitveni sektor najvišji delež v BDP (60 %), v zadnjih desetih letih se je ponovno okrepil industrijski sektor, vključno z energetiko in vodnim gospodarstvom (32,8 % BDP), medtem ko se je prispevek kmetijstva, gozdarstva in ribištva zmanjšal na 2,3 % BDP.

6 NEOKORPORATIVIZEM NA ŠVEDSKEM

6.1 OD VZORNE DO TEŽAVNE DEMOKRACIJE

Vodilna vloga socialdemokratske stranke na Švedskem je bila morda najmočnejša konec 60-ih. Stranka je dosegla enega največjih volilnih uspehov l. 1968, dobila je le nekaj manj kot 50 %, in ravno v tem obdobju je »švedski model« postal mednarodno prepoznaven. Za mnoge opazovalce je Švedska socialdemokracija našla delovne rešitve za nekatere najtežje probleme, ki so nastali zaradi modernega kapitalizma. Osrednji deli tega modela so bili kombinacija demokratične stabilnosti in splošne legitimacije, znatne gospodarske rasti, sistema sodelovanja industrijskih odnosov ter edinstvene, splošne in radodarne socialne države. (Rothstein 2001, 209)

»Švedski model« je pojem, ki pokriva več kot le politični sistem, lahko pa rečemo, da švedska vrsta demokracije predstavlja specifično politično konfiguracijo tega modela v povojnem obdobju. Mnogi zunanji in notranji opazovalci pravijo, da je bila za to družbo značilna visoka stopnja vertikalnega zaupanja, med državljani in elito, in horizontalnega zaupanja, med posamezniki. Pojma kot sta konsenz in sodelovanje sta bili pomembni ideološki znamenji švedske družbe v tem obdobju. Tako je bila podoba »vzorne demokracije« v 60-ih in 70-ih takšna: državljani so zelo veliko sodelovali drug z drugim v različnih vsedržavnih »ljudskih gibanjih«. Stranke na trgu dela so sodelovale pri organiziranju mirnih industrijskih odnosov, vladajoča socialdemokratska stranka pa je poskušala oblikovati javne politike v dogovoru z opozicijskimi strankami in večjimi interesnimi skupinami. (Rothstein 2001, 209)

Nikolić (1999, 839) je temeljne dejavnike švedskega modela povzel tako kot jih razlagajo in opisujejo sami Švedi:

- Neodvisni, močni in centralizirani socialni partnerji s posebno visoko ravniyo sindikalnega organiziranja, z združenimi privatnimi podjetniki in z željo pogajati se in doseči sporazum, ki bo v korist vseh.
- Država, ki je tesno povezana s sindikati, je protagonist makroekonomske politike in je odgovorna za vzdrževanje polne zaposlenosti. Glavne dejavnosti te države so ukrepi, usmerjeni k izboljšanju gospodarske konkurenčnosti in obnovi industrije, solidarnost glede mezd, aktivna vloga države na trgu delovne sile in politika, ki izboljšuje blaginjo vseh oziroma politika blaginje.

Danes je splošna slika švedske demokracije precej drugačna. Večino elementov švedskega modela so opustili ali pa so v krizi. Najbolj opazno je, da je zelo zaupljivo sodelovanje med glavnimi interesnimi organizacijami in trgom dela ter državo konec 80-ih izginilo. Sodelovanje interesnih organizacij pri ustvarjanju javnih politik v vladnih komisijah je postalo precej manj pomembno, ko pa že sodelujejo, so delovni kompromisi zelo redki. (Rothstein 2001, 210)

6.2 SINDIKALNO GIBANJE NA ŠVEDSKEM/SPORAZUM V SALTSJÖBÖDNU

Sindikavno gibanje na Švedskem je razvilo visoko stopnjo centralizacije, ki je bila na začetku obrambni odgovor na pojav vodilne ter vsestranske in tesno povezane organizacije delodajalcev, SAF. Proces se je začel l. 1902 z njeno ustanovitvijo, hitro napredoval do splošne stavke l. 1909, nato pa bil dolgo v negotovosti, dokler ga niso oživili l. 1938 s sporazumom v Saltsjöbadnu. Od 1909 do 1936 je bilo na Švedskem trgu dela polno konfliktov in grenkobe, ki so jih simbolizirala streljanja v Ådalnu l. 1931. Zaradi dolge stavke v gradbeni industriji (od 1933 do 34) je morala posredovati LO. Pritisnila je na vpleteni sindikat in poskrbela, da ni prišlo do izredne zakonodaje. Obenem je SAF delala na predlogih pravil za skupno prostovoljno ureditev trga dela. V Saltsjöbadnu so se končala dveletna pogajanja in začela revizija ustroja LO l. 1941, ki je učinkovito centralizirala nadzor nad stavkami. Postopek je bil zaokrožen l. 1956, ko je bil na pobudo SAF na državni ravni z LO dosežen prvi izmed mnogih sporazumov o normativih, povezanih s plačami, ki je omogočil okvirni dogovor za večji del industrijskega sektorja. Zato je LO tedaj že prevzela nadzor nad

svojimi sindikati in se je lahko primerjala z nadzorom SAF nad lastnimi firmami. L. 1986 se večina delodajalcev zasebnega sektorja pridruži SAF (42.000 firm in 1,2 milijona delavcev).

Sporazum v Saltsjöbadnu so opisali kot simbol »zgodovinskega kompromisa« med kapitalom in delavskim razredom. Bistvo kompromisa je bilo, da bi sindikati sodelovali z vodstvom kot partnerji in gospodarno uredili in povečali proizvodnjo; odločitve o proizvodnji naj bi bile prepuščene vodstvu v industrijski strukturi, ki je bila v večini v zasebni lasti in pod zasebnim nadzorom; in država naj bi se ne vmešavala v pogajanja na trgu delovne sile ter poskrbela za pravično delitev izdelka in obenem za boj proti nezaposlenosti uporabljala keynezijanska ali kvazi keynezijanska sredstva. Vrh tega naj bi država spodbujala strukturne spremembe, ki bi povečale gospodarsko učinkovitost. (Elder 1988, 155)

Ta sporazum je bil podlaga za 3 desetletja industrijskega miru na Švedskem, z izjemo nekaterih velikih konfliktov l. 1945 (kovinarji), 1953 (delavci v živilski industriji) in 1966 (učitelji in drugi javni uslužbenci). Za SAF je zaključek eno ali dveletnih okvirnih sporazumov pomenil precej varnosti pri sprejemanju investicijskih odločitev. S trendom centralizacije je LO dobivala večja denarna sredstva v boju za »solidaristično« politiko plač. Cilj je bil dvojen: dvig ravni plač na dnu lestvice in zagotovitev enakega plačila za enako delo, ne glede na plačilne sposobnosti določene firme.

Za marksističnega opazovalca je »švedski model«, ki se je začel pojavljati v Saltsjöbadnu, predstavljal naravno nestabilno ravnovesje, premirje med nasprotnimi interesi, ki je bilo doseženo z začasnim izenačenjem moči. Predstavljal je »politiko nujnega kompromisa«, ki se zdi neizogiben korak proti zrelosti kapitalizma. Tako je bilo potrebno obdobje pozitivnega razrednega konflikta, da so lahko sadovi kapitalizma dozoreli. Ko so bili sadovi primerni za obiranje, se je gonilna sila socialistov ponovno uveljavila in spremenila strukture švedskega industrijskega in gospodarskega življenja v ustrezno ideološko smer. Do tedaj so energetske vire, ki so bili na novo dostopni socialdemokratski stranki, uporabljali za povečanje preskrbe s sistemom socialnega varstva in spodbujanja politik trga dela, ki so bile zasnovane za vzdrževanje polne zaposlenosti, ta pa bi povečala pogajalsko moč sindikalne strani delavskega gibanja na trgu dela in delovnem mestu. (Elder 1988, 156)

Korpi (v Elder 1988, 156) je l. 1978 menil, da je ravnovesje moči med kapitalom in delavskim razredom po sporazumu v Saltsjöbadnu in enakosti doživelo velik premik v korist delavskega

razreda. Ta razlaga se morda zdi paradoksalna: socialdemokrati so leta 1976 izgubili položaj. Poraz so deloma pripisali negativnim političnim posledicam, ker je stranka v kapitalističnem okviru skušala doseči kompromisne politike: regijsko neravnovesje, energetska in okoljevarstvena vprašanja in hitra urbanizacija. Deloma je preskrbo s sistemom socialnega varstva oviral tudi vedno slabši mednarodni gospodarski položaj. Nesocialistične stranke so si lahko v tem sektorju javne politike privoščile javno zbiranje ponudb.

LO je l. 1969 v odgovor na tok Nove levice, ki je bil tedaj močan, ustanovila preiskovalni odbor za industrijsko demokracijo. Pobuda je prišla iz sindikata kovinarjev. Ker se obe strani industrije po običajnih postopkih kolektivnega pogajanja nista mogli dogovoriti glede predvidenih ukrepov, so sindikati računali na socialdemokratsko vlado, da bo sprejela potrebno zakonodajo. Od l. 1973 do 1976 pa je imela Švedska manjšinsko vlado, v kateri so imele leve stranke povsem enako število sedežev (175) kot »buržoazna« stran. Zato je vlada potrebovala podporo s strani še kakšnega drugega parlamentarnega kroga, da bi lahko izvršila zadnje in pomembnejše dele svojega programa. To podporo je našla zlasti v liberalcih, ki so se zavezali k »ljudski demokraciji« (*närdemokrati*). V tem položaju se je vodilni sindikat belih ovratnikov (TCO) glede tega vprašanja pridružil LO, vsaj na ravni vodstva. Zaradi tega pa je radikalna levica menila, da se začneja pojavljati fronta prejemnikov tedenske (mesečne) plače, ki je zmožna in nagnjena k razrednemu boju proti delodajalcem – in pri tem ponovno oživiti socialistično dinamiko, za katero se je od podpisa sporazuma v Saltsjöbadnu zdelo, da je zamrla. (Elder 1988, 156)

6.3 REFORMNO OBDOBJE

S tega vidika je reformno gibanje, sestavljeno iz dveh vej, ki se je pojavilo l. 1970, pomenilo konec starega bilateralnega korporativističnega ravnovesja in obenem pomembno obdobje zmanjševanja kapitalistične moči. Prva veja je skušala doseči, da bi bili privilegiji vodstva na delovnem mestu odvisni od kolektivnih pogajanj. Druga veja se je ukvarjala z uvedbo shem za delavske sklade in »varnostne sklade«. Obe veji reforme bi lahko razumeli kot izraz »funkcionalnega socializma« socialdemokratskega ideologa Gunnarja Adlerja-Karlssona: »Poglejmo svoje kapitaliste tako kot gledamo svoje skandinavske kralje ... Po naši ustavi ima kralj še vedno enako moč kot pred 100 leti, dejansko pa smo mu odvzeli vsa pooblastila in danes pravzaprav nima več moči ... sedanjim kapitalistom enemu za drugim odvzemimo

lastniške funkcije ... Po nekaj desetletjih bodo morda še vedno opravljali formalne funkcije kot kralji, dejansko pa bodo kot nagi simboli preteklega, manjvrednega obdobja razvoja.« (Adler-Karlsson v Elder 1988, 157)

Švedski parlament je od l. 1971 sprejel vrsto zakonov, ki so jeziček na tehtnici kapitala in delavskega razreda nagnili v levo. Eden izmed zakonov je npr. nastavil predstavnike delojemalcev v odbor podjetij in povečal dostop sindikatov do dokumentov firm, razen do poslovnih skrivnosti. Åmanovi zakoni iz l. 1974 so začasne odpuste delavcev, razen v primerih, ko je bilo »objektivno upravičeno«, označili za nezakonite, in delodajalci so morali delavca o odpustu obvestiti šest mesecev pred tem. Postopek je višek dosegel junija 1976 z Zakonom o soodločanju (*Medbestämmandelagen*) – šest mesecev preden so socialdemokrate vrgli iz oblasti.

Ta zadnji zakon je Korpi opisal kot znamenje »razkroja zgodovinskega sporazuma, ki ga je simboliziral umik LO iz sporazuma v Saltsjöbadnu«. Zaradi njega je bilo vodenje in delitev dela v podjetjih ali organizacijah stvar kolektivnega pogajanja.

- Sindikatom je dal pravico do stavk, s katerimi so si prizadevali doseči sklepe sporazuma o soodločanju.
- Ukinil je enostransko pravico vodstva, da najema in odpušča delavce.
- Ustanovil je pravno predpostavko v korist mnenja sindikatov v nesporazumih glede razlage sporazumov o soodločanju.

Z nekaj pridržki je segel prek zasebnega sektorja v javnega. V svojem bistvu je bil okvirni zakon, s katerim so nameravali zagotoviti, da bi bile velike spremembe v delovnih operacijah le sad tesnega posvetovanja obeh strani. Od tedaj je bilo sklenjenih vrsto sporazumov, prvi izmed njih je v javni sektor prišel 14 mesecev po sprejetju pooblastilnega zakona.

Posledice druge veje reform so se zdele veliko bolj radikalne, zlasti »buržoaznim« strankam. Ko so reforme prvič prišle na naslovnice, so po l. 1976 za celo desetletje močno polarizirale politično prizorišče na leve in desne. Iz sindikata kovinarjev je spet prišla pobuda za shemo delavskih skladov, v obliki pobude na kongresu LO l. 1971. Prvi načrt je bil povezan z imenom ekonomista Rudolfa Meidnerja, ki je bil zaposlen na sekretariatu LO – gonilni sili številnih velikih reformnih projektov v letih po drugi svetovni vojni. Ta osnutek je junija 1976 na kongresu LO odobrila, po obsežnih razpravah o temeljnih stvareh – spet le nekaj mesecev

preden je vlada socialnih demokratov po splošnih volitvah izgubila oblast. To vprašanje je odprlo začasno razpoko med sindikalnim gibanjem in stranko, ki je želela zavlačevati, da bi pridobila čas in izračunala posledice sheme. Obenem je vprašanje združilo liberalce, sredinsko stranko in zmerneže (konservativce) na skupni opozicijski bojni črti in jim pomagalo premostiti velike težave glede vprašanja jedrske elektrike, ki je bilo tedaj prav tako v ospredju političnih polemik. (Elder 1988, 158)

Vprašanje skladov je bilo precej zapleteno in je šlo skozi velike spremembe, preden so socialdemokrati ukrep končno zapisali v zakonik decembra 1983: njegovo bistvo sta ratificirali obe strani in tako oblikovali osnovo za nadaljnjo zakonodajo.

6.4 POLITIČNO SODELOVANJE

Ključni vidik delujoče demokracije je pripravljenost ljudi, da prispevajo svoj čas uveljavljenim oblikam politične dejavnosti. Za starejše ljudi je takšno sodelovanje vprašanje navade in družbenega pritiska, za mlade pa je takšno sodelovanje bolj premišljeno. Tukaj najdemo dva nasprotujoča si trenda. Po eni strani kaže, da se zanimanje za politiko povečuje, po drugi strani pa se ljudje odvrčajo od tradicionalnih načinov političnega sodelovanja, kot so politične stranke in interesne organizacije, in se obračajo k začasnim organizacijam, ki se ukvarjajo z »enim vprašanjem«. Zato je število članov v mladinskih odsekih političnih strank močno upadlo (z več kot 220.000 l. 1972 na 50.000 l. 1995), upad pa so zabeležile tudi politične stranke. Stranke niso bile več ljudska gibanja in pomembni niso bili več člani, ampak volivci. Delo prostovoljcev so v veliki meri prevzeli profesionalci, npr. kampanje in medijska dejavnost, ki so tudi postale pomembnejše od ideoloških razprav, mobilizacije ljudi in učnih skupin. Število članov se je v političnih strankah zmanjšalo, postarali so se in postali so manj dejavni, zato politika na Švedskem postaja »šport za gledalce«, čeprav se ljudje še nikoli niso tako zanimali za politiko. (Rothstein 2001, 211)

Razvoj švedske družbe kaže na možnost hkratnega obstoja močne države in razvite civilne družbe. Švedska ima tradicijo močne države, ki je bila dolgo poimenovana kot osrednji vzvod družbene organizacije in družbenih sprememb. Osrednje mesto države na Švedskem je najvidneje izraženo v socialnih dejavnostih države, kot so izobraževanje, zdravstveno varstvo in pokojnine ter zagotavljanje določene stopnje družbene enakosti. Na drugi strani pa ima

Švedska tudi zelo razvito civilno družbo, ki je močna protiutež močni državi, ki si tako ne more prilastiti monopola pri odločanju v vsem družbenem življenju. Številna pomembna socialna vprašanja se na Švedskem ne rešujejo tripartitno, ampak v okvirih civilne družbe. Subjekti pogajanj so združenje delodajalcev in sindikati.

6.5 ŠVEDSKI KORPORATIVIZEM

Tukaj se bomo osredotočili na nekaj pomembnih točk, povezanih s korporativizmom na Švedskem.

Politika solidarističnih plač, ki jo je vodila LO, je v 50-ih in 60-ih v bolj razsežnih sektorjih v Švedskem gospodarstvu prispevala k rasti dobička: to je bilo obdobje industrijskih združenj in vedno večje koncentracije kapitala. V poročilu l. 1968 (Elder 1988, 159) je preiskovalna komisija pozornost javnosti usmerila k tej kristalizaciji gospodarske moči v rokah relativno majhnega števila podjetij – in družin. Z verodostojnostjo bi trdili, da je na Švedskem tedaj dozorel kapitalizem. Skrita dinamika sporazuma v Saltsjöbadnu je obrodila sadove, ki so bili pripravljene na socialistično žetev.

Ta izvorni Meidnerjev načrt, ki ga je odobrila LO l. 1976, je bil prvi in najpomembnejši korak proti ukinitvi mešanega gospodarstva. Z načrtom je bilo predvideno, da bi eno petino dobička večjih firm (s 50 delavci ali več) vsako leto nakazali v osrednji sklad pod vodstvom sindikatov in njihovih vodilnih organizacij v sektorjih modrih in belih ovratnikov. Dobiček naj bi koristili za nakup delnic, kar bi povzročilo počasno, a trajno povečevanje števila zastopnikov delavcev na sestankih delničarjev, na katerih bi nazadnje delavci dobili večino in v švedskem gospodarstvu bi prišlo do temeljnih strukturalnih sprememb. Švedski sistem korporativističnega dogovarjanja, kot so ga dorekli v Saltsjöbadnu, je bil še manj podoben Schmitterjevemu modelu kot tisti, ki so veljali v sosednjih skandinavskih državah. Država je bila zelo daleč od tega, da bi se soočila z vodilnimi organizacijami na trgu dela, s čimer bi pripomogla k racionalni in učinkoviti gospodarski politiki, ki bi jo vodili birokratski strokovnjaki. Res je, da so organizacije v odgovor na vladno spodbujanje v obdobju inflacije v času korejske vojne zamrznile plače, toda od l. 1955 do 70-ih let ni niti posredovala oziroma predlagala zgornje meje za poravnave v kolektivnem pogajanju. Položaj pa se je v 70-ih spremenil zaradi nastopa gospodarskih težav. (Elder 1988, 159)

Shema delavskih skladov je predstavljala grožnjo ustanovam švedskega korporativističnega sistema in sprožila vprašanje o vlogi države, ki je bilo povsem drugačne vrste kot v Schmitterjevi analizi. Ali bi lahko država sodelovala pri uresničevanju socialistične družbene preobrazbe? Za Švedsko ni v taki meri veljalo, da morajo socialdemokrati delovati kot manjšina v okviru večine, kot je bilo v ostalih zahodnoevropskih državah. Stranka se je vrnila na oblast l. 1982 s tremi sedeži več kot »buržoazne stranke« skupaj. Razširiti je morala tradicionalno delavsko zaledje: na Švedskem in tudi drugod ni bilo moč uiti napetosti med njihovo lastno vpletenostjo v pluralistično tekmovanje in razredno orientiranim pogledom sindikalnega dela delavskega gibanja. Kot je Korpi l. 1977 zapisal: »Socialdemokratska stranka je sedaj na razpotju. Lahko poskuša nazaj dobiti vladno moč s programom socialnega varstva, na podlagi kompromisov s kapitalom ... Druga možnost pa je, da se oprime svojih značilnosti ... Zadnja možnost bi bila, da stranka sprejme izziv gospodarske demokracije.« (Korpi v Elder 1988, 160)

Sodelovanje belih ovratnikov v kampanji za delavske sklade je vključevalo oblikovanje skupne bojne črte v boju za socialistični cilj. Korpi je sklenil: »Švedska izkušnja potrjuje ključno vlogo organizacij med prejemniki tedenske (mesečne) plače pri spreminjanju družbenih struktur ... Kjer ni tekmovanja med temi prejemniki, je moč ustanove kapitalizma manjša.« (Korpi v Elder 1988, 160)

Vprašanje skladov je nedvomno polariziralo švedsko politično mnenje na levo in desno in v politično razpravo vneslo strasti. Na tisoče poslovnežev je protestiralo na ulicah Stockholma, sindikalisti so protestirali proti njim. Nekateri ugledni socialdemokrati so se distancirali od stranke, ker so tej shemi nasprotovali. Vendar so javnomnenjski rezultati l. 1982 pokazali, da je v zavesti volivcev med 10. prednostnimi vprašanji vprašanje skladov šele na 8. mestu. Nezaposlenost je bila na 1. mestu, med mladimi je bilo 6 % nezaposlenih. Drugo pomembno vprašanje je bilo, kako v času gospodarskih težav zagotavljati socialno varstvo. Socialdemokrati so se zavezali k temu, še zlasti, da ne bodo zmanjševali bolniškega nadomestila v prvih treh dneh, kot so nesocialistične stranke grozile, če bi se vrnile na oblast. Za temi vprašanji je bilo širše vprašanje: kdo je boljše usposobljen za upravljanje gospodarstva, socialdemokrati ali njihovi »buržoazni« nasprotniki. Anketa iz l. 1982 je pokazala, da so za 37 % vprašanih to socialdemokrati, za 27 % konservativci ter za dvakrat po

2 % sredinska stranka in liberalci; 17 % jih ni vedelo in 15 % je bilo vseeno. Vlado je tedaj sestavljala sredinsko liberalna koalicija. (Elder 1988, 160)

Ideološka grožnja korporativističnemu dogovarjanju na Švedskem je od zgodnjih dni kontroverznih delavskih skladov počasi slabila. Prihod težkih gospodarskih časov v 70-ih je pospremila še sprememba v poudarku. V času, ko je švedski izvoz dobil večjo konkurenco na svetovnih trgih, so sklade vedno bolj pospeševali, da bi spodbudili nadzor nad dviganjem plač. Spodbujali so jih tudi kot način za povečanje dostopnih sredstev za investiranje kapitala. Ob koncu polemike se je pojavila nova rdeča nit. V raziskavi l. 1982 je ministrstvo za gospodarstvo ugotovilo, da bi se za ohranitev višine pokojnin dodatni prispevki za pokojnine do l. 2000 morali povečati s 7 % na 17 % plače. Izplačil iz velikih dodatnih pokojninskih skladov je bilo več kot dohodkov. Tako so vprašanje skladov in stopnjo socialnega varstva povezali. Sklade so v zadnjem osnutku zakona priključili v sistem pokojninskega sklada, ta pa je postal zakon decembra 1983. Socialdemokratska stranka je ob povratku na oblast vpeljala enkratni davek od dividend, da bi okrepila pokojninsko financiranje, a stopnja prispevka od dobička je bila precej manjša v primerjavi z izvirno Meidnerjevo shemo. Nazadnje pa je bil omejen še odstotek delnic, ki bi jih lahko prinesli upravitelji skladov – sindikalni uradniki in javni uslužbenci, simpatizerji s socialdemokratsko stranko, ker so industrialci in nesocialistične stranke bojkotirali shemo – na 8 % v določenem podjetju za določen sklad. (Elder 1988, 161)

Če povzamemo, bi lahko dejali, da je bilo vodstvo socialdemokratske stranke pod vodstvom Olofa Palmeja pripravljeno sprejemati zakone za povečane obroke »industrijske demokracije«, obenem pa pustiti strukture švedskega gospodarstva bistveno nespremenjene. Palmejev osebni politični slog je odražal občutljivost za radikalne tokove delavskega gibanja. Stranka na oblasti je potrebovala zakonodajo, da bi za sindikalno gibanje dosegla, kar ni bilo mogoče dobiti s procesom kolektivnega pogajanja, to pa se je zgodilo l. 1938 s sporazumom v Saltsjöbadnu. Ta »zgodovinski kompromis« pa so v pluralistično demokratičnem okviru v resnici preoblikovali v novo točko ravnovesja med kapitalom in delavskim razredom.

Dokazi močno nakazujejo, da so se socialdemokrati l. 1982 vrnil na oblast predvsem zaradi prepričljivih obljub glede socialnega varstva, obenem pa so se oddaljili od kapitala in mobilizirali bolj radikalne podpornike s pomočjo vprašanja skladov, ki je s seboj prineslo velik val podpornikov socialdemokratski stranki glede glavnih vprašanj švedske politike.

Splošne volitve l. 1985 so se osredotočile na ti glavni vprašanji – socialno varstvo in davčno politiko (Elder 1988, 162). Liberalci so pod novim voditeljem Bengtom Westerbergom uspevali na volitvah, potem ko so ostro napadli sklade, da ogrožajo tržno gospodarstvo. Toda socialdemokratom in njihovem vodenju so volivci dali podporo: večina je bila za stranke levice, čeprav tokrat ne samo za socialdemokrate. Po umoru Olofa Palmeja l. 1986 je ponovno sledilo obdobje stalnosti in sprave.

6.6 SOCIALNI DEMOKRATI IN KORPORATIVIZEM

Zaradi relativno kratkega opravljanja vladnih poslov nesocialističnih strank (1976-82) se moramo vprašati, ali lahko korporativistična dogovarjanja na Švedskem izpeljejo le socialdemokrati. Elvander je bil l. 1978 takšnega mnenja. Po njegovo so le oni lahko od sindikalnega gibanja zahtevali potreben nadzor nad dviganjem plač. V povezavi s tem je treba omeniti nekaj stvari:

- Generacija gospodarskega bogastva je v dvostranskem sporazumu iz Saltsjöbadna prikladno opisana kot »tih tretji partner«. Švedsko gospodarstvo je beležilo stalno in trajno rast več kot tri desetletja preden je padlo v krizo l. 1970. Pomembno korist je pri tem prispevalo korporativistično dogovarjanje. Strukturni padec v gospodarstvu in vpliv visokih stroškov za energijo na Švedskem sta v 70-ih prinesla recesijo, zato je morala država oblikovati politiko dohodkov: pred krogom kolektivnih pogajanj so sprejeli gospodarski paket, s katerim so z manipulacijami v davčni politiki, s prispevki delodajalcev za pokojninsko zavarovanje delavcev itn. želeli zagotoviti nadzor nad dviganjem plač. Lahko bi torej rekli, da je postajala država – ne glede na stranko na oblasti – v procesu koncertacije (dogovarjanj) vedno bolj tretji partner. To je švedske načrte pripeljalo nekoliko bliže klasičnemu modelu korporativizma, bil pa je tudi pokazatelj večje težave pri upravljanju sistema.
- Res je, da so nesocialistične stranke izgubile oblast štiri leta kasneje kot je napovedal Elvander in pred njihovim odhodom so se zgodile najhujše težave po drugi svetovni vojni. Začasno izprtje in splošna stavka, ki je sledila neuspešnim pogajanjem o plačah maja 1980, sta povzročila hudo desetdnevno družbeno zmedo, ki ji je sledil razkroj v gospodarstvu. Nesocialistične stranke so imele v zvezi s konkurenčnimi ponudbami za podporo sindikatov slabšo ponudbo kot njihovi tekmeči: zavarovanje pred inflacijo s spreminjanjem davčnih lestvic, katerega so razveljavili, je bilo npr. nepriljubljeno pri

LO. Vendar sklepa, da so bile »buržoazne« stranke vnaprej obsojene na neuspeh, ni treba sprejeti. Nesocialistične stranke pač niso imele sreče. Podedovale so izrazit skok cen/plač, ki je izviral iz prevelikega optimizma glede švedskih zmožnosti, da prebrodi recesijo, in naleteli na drugi dvig cen energije na koncu 70-ih. Vse bolj so bili razdeljeni tudi med seboj. Nazadnje so lastne težave stopnjevali še z velikimi izdatki za slabo stoječa podjetja v industriji in s pozitivnimi spodbudami za hitro širitev že tako velikega javnega sektorja gospodarstva: ta se je od l. 1970 do l. 1983 podvojil in znašal 67 % BDP, kar je bil rekord med zahodnimi naprednimi industrijskimi družbami. Lahko bi rekli, da je bil izvor teh kasnejših težav v tem, da so preveč prizadevno sprejemali politike svojih predhodnikov v vladi. V vsakem primeru bi bilo glede švedskega političnega življenja zavajajoče, če bi se posvečali le prevladi socialdemokratov v vladi in se ne menili za majhne razlike med volilnimi izidi, ki so po navadi ločevali zmagovalca od poraženca.

- Zaradi rasti sektorja storitev v gospodarstvu in njegove politične moči ter zaradi naraščajočih napetosti med tistimi, ki delajo v javnih in zasebnih sektorjih, je postalo vodenje korporativističnega dogovarjanja težje za vse švedske vlade. Čeprav so se te težave pokazale že pred gospodarsko recesijo, jih je ta le še stopnjevala. Javni uslužbenci so na primer dobili pravico do stavke šele, ko jo je l. 1966 uveljavila SACO – vodilna sindikalna organizacija za bolj strokovno usposobljene zaposlene. Druga stavka, tokrat višjih državnih uradnikov l. 1971, je vodila v novo rabo zakonodaje s strani socialdemokratske vlade, ki je želela uveljaviti poravnavo, češ da so v nevarnosti osnovne državne storitve. L. 1985-6 so si konflikti na trgu dela v javnem sektorju kar sledili, njihov cilj pa je bila uskladitev plač z zasebnim sektorjem. Ker so bile stavke npr. zdravnikov, zobozdravnikov in medicinskih sester časovno neuskklajene, je celo minister za delo spregovoril o vse manjšem spoštovanju sistema kolektivnega pogajanja, mnogi Švedi pa so se spraševali, kam gre njihova država. Voditelj sindikata kovinarjev je pikro napadel sindikate javnega sektorja v LO, da so kot »kukavičje jajce«. Ko so nastopili težki časi, se sodelovanje med voditelji sindikatov modrih in belih ovratnikov glede delavskih skladov ni razvilo v kolektivna pogajanja. (Elvander v Elder 1988, 163)

Upanje, da bo sprejetje Zakona o skladih, ki ga je izrazila ekonomistka LO Anna Hedborg, spodbudilo zmerne zahteve po plačah, se je komajda uresničilo. Težak gospodarski položaj je spodbudil decentralizacijo kroga kolektivnih pogajanj l. 1983-4. 22 sindikatov LO se je

individualno pogajalo s 37 ustreznimi delodajalci (SAF): SAF je to zahtevala zaradi različnih plačilnih zmožnosti firm. Pri tem so jo najboljše odnesli kovinarji, kar je ogrozilo vladni cilj, da nadzoruje inflacijo. Sindikati belih ovratnikov in javnega sektorja, ki so močno težili k odškodninam za večletno vprašanje dodatkov na osnovno plačo v industriji, so močno vplivali na učinek zobatega kolesa v svojo korist. Vlada je temu kljubovala z običajnimi ukrepi proti inflaciji, z zamrznitvami cen, povečanju davkov in omejitvami kreditov. Ti ukrepi pa so sprožili nove izbruhe bojevitosti belih ovratnikov in napetosti med sindikati in vlado, industrialci pa so se pritoževali, da morajo zaradi zamrznitve cen v kolektivnem pogajanju sprejemati sporazume, pri tem pa ne vedo, ali bodo sploh lahko pokrili stroške. Socialdemokratska vladavina proti koncu ni bila ravno garancija za mir na trgu dela, in vlada je postala osrednji dejavnik v iskanju urejenega vodenja trga dela. Vendar je to tako, kot če bi rekli, da je švedski sistem sedaj manj nenavaden. (Elder 1988, 165)

Izvirno preprostost mehanizma kolektivnega pogajanja na Švedskem je nadomestil tok dogajanja v 70-ih in 80-ih. Prototipni model je vključeval centralistični okvirni sporazum med LO in SAF. Zaradi rasti sindikatov belih ovratnikov je l. 1973 nastala ločena krovna organizacija (PTK), katere cilj je bil uskladiti njihova pogajanja z zasebnimi delodajalci v SAF. Zaradi povečanja v javnem sektorju so se l. 1973 na pogajanju o plačah zbrali LO in sindikati TCO, delodajalce pa je zastopala specializirana agencija (OASEN). Eden izmed rezultatov je bila borba za časovno koordiniranje pogajanj in vlada je občasno (npr. l. 1983) prosila sindikate javnega sektorja, da te začnejo v nasprotju z običajnim postopkom. Občasno sta LO in PTK uskladili pogajalski trud, še pogosteje pa so razlike med njima uničile skupne podvige. Po drugi strani pa zaradi uporov navadnih članov sindikalnega gibanja skladnost korporativističnega dogovarjanja nikoli ni bila ogrožena, kot je bilo zelo verjetno v času velike nenapovedane stavke l. 1969-70 v rudnikih železne rude na arktičnem področju Švedske. Glavni razlog za to stavko sta bila avtoritarno vodstvo, ki je delavcem naložilo težje delovne metode, in neučinkovitost lokalnih sindikatov. Zaradi tega je kampanja za »industrijsko revolucijo« postala še močnejša in Zakon o soodločanju iz l. 1976 z vsemi pomanjkljivostmi pomemben dejavnik pri preprečevanju nadaljnjih podobnih izbruhov. (Elder 1988, 166)

»Švedski model« je v osemdesetih letih zašel v krizo (Nikolić 1999, 851). Eden ključnih dejavnikov »švedskega modela« so bila centralizirana pogajanja in dogovori voditeljev švedskih sindikatov in švedske federacije delodajalcev. Ta federacija je leta 1983 začela sklepati kolektivne pogodbe in se izognila dogovarjanjem s švedskimi sindikati. Leta 1990 pa

so prekinili prakso centraliziranih kolektivnih pogajanj, kar je pomenilo velik problem pri uresničevanju »švedskega modela«. Federacija delodajalcev je poudarila, da to celo pomeni konec »švedskega modela«. Vendar pa temu ni bilo tako, ker so švedski model vodile naprej druge institucije in dejavniki tega modela. Švedski sindikati in vladajoča Socialdemokratska stranka so še naprej vodili politiko vzdrževanja in izboljševanja temeljnih institucij države blaginje.

Več desetletni razvoj države blaginje je pustil močan vpliv tako na delodajalce kot na liberalne in konservativne politične sile na Švedskem. V tem smislu je značilno, da nesocialistične vlade v dveh obdobjih, t. j. od 1976-1982 in 1991-1995, niso v ničemer bistveno spremenile sistema izboljševanja družbene blaginje. (Nikolić 1999, 851)

Če odmislimo trg delovne sile, se glavne interesne organizacije na Švedskem že dolgo povezujejo ter oblikujejo in izvajajo javne politike – ne glede na trenutno vlado. V zvezi s tem so norme njene politične kulture sporazumne in korporativistične. Seveda v določeni meri to drži v vseh zahodnih naprednih industrijskih družbah, švedski primer pa je nekaj posebnega. Predstavniki velikih interesnih organizacij, npr. pogosto službujejo v preiskovalni komisiji, ki poraja reforme: 200 tovrstnih komisij je delovalo januarja 1984 (Elder 1988, 166). Njena poročila in osnutki zakonov gredo v ustrezne organizacije, kjer jih komentirajo, iz zakonov pa potem nastanejo končne različice. Od sredine 60-ih so interesne skupine vse bolj predstavljali »laični člani« v upravnih odborih decentraliziranega administrativnega sistema. Eden od velikih primerov je še posebno pomemben primer sveta za trg delovne sile (*Arbetsmarknadsstyrelsen*), v katerem je bila večina predstavnikov sindikatov/delodajalcev in ki razpolaga z zelo velikimi vsotami denarja za podporo brezposelnosti itn. Pristojne oblasti, ki so želele sodelovati, so se kar množile. Nova skrb je povezana s konflikti med politično demokracijo in demokracijo na delovnem mestu, ki izvira iz neposrednega vpliva sindikata na vodenje javnega sektorja pod pogoji reforme soodločanja.

Hitra rast v javnem sektorju, ki so jo nesocialistične stranke v obdobju moči močno spodbudile, je povezana s povečano bojevitostjo belih ovratnikov, s katero so želeli stopnjevati težave korporativističnega dogovarjanja na Švedskem. Splošna stavka l. 1980 se je začela v javnem sektorju in vprašanje, kaj storiti z njim, je zelo mučilo socialdemokratsko stranko. Ni dvoma, da so od vrnitve stranke na oblast tisti v stranki, ki jim je pri gospodarski rasti prva izvozna učinkovitost, močnejši od tistih, ki so glede tega pesimisti in ravnodušno

gledajo na širitev javnega sektorja. Politika varčevalnih ukrepov se je nadaljevala, zaradi česar je prihajalo do trenj med vlado in LO, proračunski primanjkljaj pa se je zmanjšal s 6 % BDP l. 1982 na 1 % l. 1986 (Elder 1988, 167). Obenem so bili stroški za raziskave in razvoj visoki in socialdemokrati so se trudili predstaviti svoje zmanjševanje stroškov manj razdiralno kot njihovi »buržoazni« nasprotniki. Enkratni davek na premoženje zavarovalnic pa se tem nasprotnikom sploh ni zdel sporazumen, čeprav je bil iztržek določen za dodatna sredstva za pokojninski sklad. Kljub temu ali, bolje, obenem s tem so socialdemokrati delovali v skladu z dolgotrajno tradicijo koncertacije (dogovarjanja) v švedski politični kulturi. Od l. 1949 do l. 1955 so se na sestankih dobivali vlada in zastopniki glavnih interesnih skupin, da bi razpravljali o gospodarski rasti in spodbujanju izvoza, od l. 1959 do l. 1964 prav tako, od l. 1973 do l. 1975 na še več sestankih, tokrat tudi s sodelovanjem liberalnih in sredinskih strank – tedaj je vlada obljubila posvetovanja v zvezi s predlagano veliko revizijo državnega davčnega sistema. Hitra rast javnega sektorja je bila močno povezana s švedsko edinstveno obdavčitvijo. Vendar so bila davčna vprašanja dolgo časa »vroči krompir« – konservativci (ali zmerneži) so zaradi tega maja 1981 zapustili tripartitno nesocialistično koalicijo – zato v ta scenarij nedvomno vstopi politika preračunavanje.

Švedska industrija ima v primerjavi z velikostjo državnega gospodarstva obsežno poslovanje s tujino. Četrtna BDP (polovica industrijske proizvodnje) je izvoz in švedske podružnice v tujini predstavljajo 40 % skupnega izvoza. V takšni situaciji je bilo posvečene veliko pozornosti korporativističnim mehanizmom kolektivnega vodstva, ki zmanjšujejo stopnjo distribucijskega konflikta. Zato ni politično naivno v tem pomenu govoriti o »partnerstvu« med kapitalom in delavci na Švedskem, trenutno se ne zdi niti, da bi partnerstvo razpadalo.

Švedska socialna demokracije je uspela predvsem zaradi svoje strateške opredelitve in politične prakse, ki nista bili usmerjeni neposredno na rušenje kapitalističnega sistema, pa tudi ne na odpravo logike kapitala, pač pa sta težili k vgraditvi elementov socialističnega projekta v družbo, katere gospodarstvo je še naprej temeljilo na kapitalu, sam kapitalistični sistem pa je bil s tem bistveno spremenjen. (Nikolić 1999, 853)

6.7 CIVILNA DRUŽBA IN LJUDSKA GIBANJA

Pomemben zgodovinski raziskovalni projekt o 19. stoletju na Švedskem je zadnji del stoletja označil za »obdobje združenj«. Med temi združenji so t. i. množična ljudska gibanja (*»folkrörelser«*), npr. delovna sila, kmečko gibanje, gibanje proti alkoholizmu in svobodne cerkve, igrala posebno in pomembno vlogo v odnosih država-civilna družba, ki so se začeli v 60-ih letih 19. stoletja. Pri tem je treba vedeti, da se množična ljudska gibanja v Skandinaviji nekoliko razlikujejo od organizacij, ki jih v veliko drugih državah, zlasti anglosaksonskem svetu, pojmujejo kot prostovoljne organizacije. Razlike so naslednje:

- čeprav so imela ljudska gibanja močne lokalne odseke, ki so zagotavljali množično udeležbo, je bilo gibanje združen državni subjekt, ki je povezoval posameznike in lokalne odseke v državni okvir;
- v zgodovini so množična ljudska gibanja sebe razumela kot protestna gibanja proti birokratski, klerikalni, aristokratski in kapitalistični eliti, ki je vladala na Švedskem konec 19. stoletja. Zamisel »gibanja« je bila sprememba družbe od spodaj navzgor s pomočjo množične organizacije;
- množično ljudsko gibanje je bilo sestavljeno iz mreže organizacij, npr. delavsko gibanje je vključevalo sindikate in socialdemokratsko stranko in tudi organizacijo potrošnikov, organizacijo najemnikov, organizacijo izobraževanja delavstva, organizacijo upokojencev, skavtsko organizacijo, organizacijo za pokop delavcev itn.;
- ker so bila množična ljudska gibanja protestne organizacije in organizacije za samopomoč, so bile izrazito nasprotne dobrodelnim organizacijam, ki so jih obvladovali srednji in višji razredi;
- v uradnem švedskem prepričanju so bila množična ljudska gibanja glavna šola za usposabljanje v demokraciji in organizaciji, zato so takšne države, kot je Švedska, relativno civilizirano prešle v demokracijo. (Rothstein 2001, 212)

Za Švedsko in druge skandinavske države je značilen edinstven razvoj zelo tesnega sodelovanja med državo in množičnimi ljudskimi gibanji, ki kljub temu ohranja svojo avtonomnost. Za ilustracijo tega se bom osredotočil na vidik odnosa med državo in množičnim ljudskim gibanjem na Švedskem. Še zlasti zanimiva je bila ustanovitev državnega odbora za socialne zadeve l. 1912.

Po mnenju komisije, ki je pripravljala zakonski osnutek, naloga agencije ni bila predvsem omiliti revščino namesto lokalnih oblasti, ampak reševati delavsko vprašanje. Komisija je trdila, da je težava še zlasti velika v mestih, kjer je hiter proces industrializacije pripeljal do potencialno nevarnega položaja: množice delavcev, odtujenih od tradicionalnih lokalnih skupnosti in drugih družbenih vezi.

Zavest solidarnosti, ki se je pojavila med delavskimi množicami, je hvalevredna, vendar pa je omejena le na njihove kroge in zdi se, da je ne želijo razširiti na celotno družbo, v kateri imajo dolžnosti in vlogo. To predstavlja državno nevarnost in v skupnem interesu vseh jo je treba odstraniti. Vlada se torej povsod sooča z zahtevno težavo, ko mora blažiti spore med interesi in manjšati razpoke v družbeni strukturi. (Rothstein 2001, 213)

Državni odbor za socialne zadeve so ustanovili zato, da bi z njim reševali to težavo; z izvajanjem reform glede varnosti delavcev, zavodov za zaposlovanje, socialnih stanovanj in z nadziranjem sistema za zmanjševanja revščine pod vodstvom lokalnih oblasti. Njegova naloga je bilo delavsko vprašanje, prednostna metoda pa vključitev predstavnikov tega novega in nevarnega družbenega razreda v državni aparat. Tako sta na predlog komisije v odboru agencije dobila sedeže predsednika LO in SAF, po korporativističnem načelu pa so drugi predstavniki iz LO in SAF dobili sedeže v različnih pododborih. Argument komisije, ki je podpirala takšno ureditev, je bil, da bodo predstavniki iz teh dveh organizacij ravnali kot skrbniki posebnih interesov in tudi interesov vseh, družbe kot celote ... Vsekakor je treba pričakovati, da bo predstavniško telo, ki je strukturirano po teh načelih in ki je uradno in pri delovanju nosi breme odgovornosti, zagotovilo dragoceno podporo novi administraciji socialnega varstva. (Rothstein 2001, 213)

Ta način organiziranja odnosa med državo in organizacijo ni izviral iz vrst elite, ker je na lokalni ravni nastal že l. 1902, ko so bili ustanovljeni javni zavodi za zaposlovanje. Nastal je skupni vzorec, pri katerem so ti lokalni odbori vsebovali polovico predstavnikov iz delavskega gibanja in polovico predstavnikov lokalnih zaposlitvenih organizacij. Odbori niso imeli le svetovalne vloge, ampak so prevzeli polno odgovornost za delovanje zavodov v sklopu teh mestnih svetov. Medtem ko je na Švedskem hitro prevladal sistem javnih in korporativističnih zavodov za zaposlovanje, je bila v celinski Evropi to po navadi izjema. Ko je na Švedskem to vprašanje prvič prišlo v javnost l. 1895, v mestnem svetu v Stockholmu, je lokalna preiskovalna komisija izrecno posvarila pred takim razvojem dogodkov, kot se je

zgodil v Nemčiji, kjer je vprašanje nadzora nad sistemom zavodov za zaposlovanje postalo glavni vir sporov med delavci in kapitalom. Poleg tega so lokalni sindikati trdili, da bi bilo za dobro delovanje posredovanj zaposlitev nujno potrebno, da bi tem posredovanjem zaupali delodajalci in tudi organizirano delavstvo, in za to je bil potreben korporativističen način predstavnosti. (Rothstein 2001, 213)

Rezultati specifičnega političnega, gospodarskega in socialnega razvoja švedske družbe so omogočili in omogočajo predvsem zaradi boja sindikatov in Socialdemokratske stranke, boljši ekonomski in socialni položaj delovnega prebivalstva in večji vpliv v švedski družbi, kot pa skoraj v vseh drugih razvitih kapitalističnih državah, čeprav na Švedskem ne obstaja institucionaliziran sistem participacije zaposlenih v podjetjih, podoben tistemu v Nemčiji. (Nikolić 1999, 852)

Državni odbor za socialne zadeve je v Poročilu o delovanju posredovanj l. 1916 objavil, da se »ni pojavil noben pomislek proti organizacijskim načelom, na katerih je temeljilo javno upravljanje posredovanj delavcev«. V nasprotju s tem je odbor dejal, da so prav ta načela omogočila rast sistema in bila osrednja pri krepitvi zaupanja, ki ga je uživalo njihovo delovanje med organizacijami delodajalcev in sindikati, »ki v naši državi na srečo niso uporabljali zaposlitvenih storitev kot orožja v družbenem boju, ki je v Nemčiji deloma popačil celotno vprašanje zavodov za zaposlovanje«. Odbor je zapisal tudi, da so kljub zaostrenim družbenim in političnim sporom, ki so se med člani delodajalskega in delavskega tabora pojavili na drugih področjih javnega življenja, v odborih zavodov za zaposlovanje isti ljudje, po mnenju državnega odbora za socialne zadeve, še naprej zvesto sodelovali v interesu nepristranskosti. (Rothstein 2001, 214)

Takšni korporativistični odnosi so se hitro razširili na druga področja države in so nazadnje dobili vodilno mesto v politični kulturi »švedskega modela«. Sindikati so bili organizirani v okviru države, obstajale pa so tudi mnoge druge prostovoljne organizacije, npr. gibanje proti alkoholizmu je dobilo nalogo vodenja vladne propagande proti razširjeni zlorabi alkohola; kmečko gibanje je bilo odgovorno za delitev subvencij kmetom; organizacija malih podjetij je bila odgovorna za dodeljevanje subvencij malim podjetjem itn. Odnosi so največji uspeh doživeli med drugo svetovno vojno, ko je skoraj vsa administracija vključevala tudi glavno interesno organizacijo iz določenega političnega področja, kar naj bi ustvarilo ozračje

zaupanja med člani organizacije in njihovimi privrženci pri izvajanju določene politike. (Rothstein 2001, 214)

Ta primer kaže, da je bil odnos med prostovoljnimi organizacijami in državo na Švedskem in na splošno v Skandinaviji primer tesnega sodelovanja in ne toliko tekmovanja ali sporov. Najpomembnejše je, da so korporativistično pot, ljudski vpliv na državo, sprejela ljudska gibanja in tudi vladajoča elita pred uspehom demokratov l. 1917. Do 80-ih so to vrsto »demokratičnega korporativizma« konservativne, liberalne in socialdemokratske stranke obravnavale kot najbolj politično učinkovitega načina za obravnavanje družbenih in gospodarskih težav, ker naj bi med vpletenimi stranmi vzbujal zaupanje in tako omogočil delovanje kompromisov v procesu oblikovanja politik in gladkega izvajanja.

Težko bi precenili pomen ljudskih gibanj za vrsto demokracije, ki je postala značilna za skandinavske države od preloma stoletja. V obdobju, v katerem je zaton starega državnega reda pustil velikansko družbeno in politično praznino, so zapolnile vrzeli med državo in prebivalci s kolektivnimi identitetami, ki so bile najprej kot šole demokratične mobilizacije množic, v katerih so se »člani učili, kako uporabljati predsedniško kladivce in se prilagoditi odločitvam večine«, in kot drugo kot posredniške in modernistične organizacije. Če bi lahko govorili o »lastniku« subjekta kot je socialni kapital, bi na Švedskem to bila ljudska gibanja. (Rothstein 2001, 215)

Treba je dodati, da v kritičnih desetletjih oblikovanja moderne Švedske zaradi prevladovanja ljudskih gibanj na njihovem organizacijskem prizorišču niso mogli prevladovati niti »organizacije za vzajemno pomoč« niti dobredelne organizacije. To ne pomeni, da takšne organizacije niso obstajale, ampak so imele manjšo vlogo. Morda je treba dodati tudi, da so mnogi vodilni v teh dobredelnih organizacijah hitro prišli do vodilnih položajev v vladnih agencijah, ki so jih ustanovili zaradi »družbenega vprašanja«, zlasti v državnem odboru za socialne zadeve. Drugi razlog za stransko vlogo dobredelnih organizacij je bila morda njihova »naklonjenost državi«. Namesto, da bi ljubosumno varovale lastno pravico do obravnavanja družbenih težav, so ob posredovanju javnih oblasti zavzele do njih pozitivno stališče. (Rothstein 2001, 215)

Razvoj švedske družbe je pokazal na možnost postopne mirne spremembe kapitalizma od znotraj. Čeprav je švedska družba še vedno utemeljena v odnosih kapitala in njegovi logiki

profita in konkurence, pa nekatere bistvene značilnosti njene družbene strukture in političnega sistema kažejo, da je to družba, ki ne predstavlja več klasične kapitalistične družbene formacije. (Nikolić 1999, 852).

Zaradi tesnega sodelovanja med državo in prostovoljnimi organizacijami so se opazovalci včasih spraševali, ali na Švedskem sploh obstaja civilna družba. Takšno mnenje temelji na napačni razlagi specifične konfiguracije odnosov država-družba na Švedskem. Takšne analize po navadi poudarjajo spor in tekmovanje na račun sodelovanja med državo in prostovoljnimi organizacijami. Kakor koli, težko bi dokazali, da prostovoljna organizacija, ki tesno sodeluje z državo, vzpostavlja manjše zaupanje med svojimi člani, kot bi ga organizacija, ki bi se izogibala povezavi z državo. Pomembni vprašanji sta vrsta in kakovost delovanja članov oziroma ali je delovanje prostovoljno in ali so državljani dejavni iz pravih razlogov.

6.8 INDUSTRIJSKI ODNOSI DANES

Švedska, podobno kot druge skandinavske države, ima že dolgo časa prizvok države blaginje. Običajno je, da se družbeni sistem, ki temelji na državi blaginje, imenuje »švedski model«. Udomačil se je tudi naziv »skandinavski model«, ki se nanaša na 5 skandinavskih držav. Švedska je znana po svojih močnih sindikatih in visokemu zastopanju delavcev v teh sindikatih. Stopnja delavske participacije v sindikatih je svoj vrh sicer dosegla leta 1995, ko je znašala 86 %. V letu 2006 je bila sicer nekoliko nižja, vendar še vedno zelo visoka, saj je znašala 78 % (Fulton 2009). Razvoj švedske družbe kaže na možnost obstoja močne države in istočasno tudi obstoj močne, razvite civilne družbe. Država je bila dolgo pojmovana kot osrednji vzvod družbene organizacije in družbenih sprememb, kar je najvidneje izraženo v socialnih dejavnostih države, kamor sodijo zdravstvo, socialne pravice, izobraževanje, pokojnine in dejavnosti, ki zagotavljajo določeno družbeno enakost. Hkrati ima Švedska tudi zelo razvito civilno družbo, kar je eden glavnih vzrokov, da se pomembna socialna vprašanja rešujejo v okvirih civilne družbe. Subjekti pogajanj so sindikati in združenje delodajalcev. Glede doseženih rezultatov na socialnem področju je Švedska še vedno med prvimi, če ne kar prva država na svetu. Ukrepi zajemajo brezplačno zdravstveno zavarovanje, brezplačno šolanje, osnovno pokojnino in plačan dopust, kar se nanaša na celotno prebivalstvo. Te univerzalne pravice niso usmerjene le k revnim, ampak k celotnemu prebivalstvu.

Na Švedskem obstajajo trije glavni sindikati. Vsak se ukvarja z različno poklicno strukturo delavcev. To so LO, ki je tudi največji in ima 1.804.000 članov ter ima v organizaciji povečini fizične delavce. Drugi največji je TCO, ki ima 1.244.000 članov in kamor so vključeni nefizični delavci. Najmanjši od treh je SACO, ki predstavlja diplomirane delavce. Ima 586.000 članov, med njimi tudi dobrih 100.000 študentov in 36.000 upokojencev (Fulton 2009). Razmerje med temi tremi sindikati se je v zadnjih letih spremenilo, saj se število članov v sindikatu SACO povečuje, medtem ko druga dva sindikata izgubljata število članov, predvsem LO. Odnos med zveznimi sindikati je običajno dober in obstajajo tudi sporazumi med LO in TCO, ki bi pomagali reševati konflikte, ki bi lahko nastali zaradi članstva. Obseg tekmovanja je običajno večji med TCO in SACO, saj se večina delavcev lahko odloči za en ali drug sindikat. Tako LO kot TCO delujeta v glavnem na industrijski bazi, SACO pa bolj deluje na področju poklicnih članov. V LO-ju je tako najbolj zastopan sindikat kovinarjev in industrijskih delavcev, ki mu sledijo sindikat trgovcev, sindikat storitvenih in komunikacijskih delavcev in sindikat gradbenih delavcev. V TCO-ju ima največ članov sindikat pisarniških in tehničnih delavcev, ki mu sledijo sindikat učiteljev in sindikat javnih uslužbencev. Največ članov v SACO-ju pa ima sindikat diplomiranih inženirjev, ki mu sledi še drugi sindikat učiteljev in sindikat odvetnikov, poslovnih menedžerjev ter računalniških strokovnjakov.

Konec centraliziranih pogajanj je zmanjšal moč zveznih sindikatov in posamezni sindikati imajo sedaj več možnosti, prostora in vpliva, vendar pa imajo zvezni sindikati še vedno veliko vlogo pri usklajevanju sindikalnih zahtev.

LO ima dolgoletno tradicijo tesnega sodelovanja s švedsko socialno demokratsko stranko. Lokalne veje zveznega sindikata se lahko pridružijo lokalnim organom stranke, predsednik sindikata LO pa je tudi član izvršnega odbora stranke. Vezi so se do neke stopnje sicer zrahljale, toda izvolitev desno-sredinske vlade septembra 2006 je privedla do številnih konfliktov med LO in novo vlado. Druga dva zvezna sindikata pa že od vsega začetka razglašata svojo politično in strankarsko neodvisnost.

Delež zaposlenih, ki so člani sindikatov, se je v zadnjih letih nekoliko zmanjšalo od največje točke leta 1995 (86 %), čeprav pri 78 % ostaja še vedno zelo visoko. V številkah to pomeni, da je LO izgubila največ svojih članov, in sicer 160.000 med leti 2001 in 2006. To je večinoma posledica sprememb na trgu dela, saj je leta 2005 LO predvidevala, da je delež

delavcev, vključenih v sindikat, med njihovimi potencialnimi člani znašal 83 %, kar je le pol odstotka manj kot leta 1990. TCO je izgubil 16.000 svojih članov v enakem obdobju, medtem ko se je na drugi strani število diplomiranih delavcev v sindikatu SACO povečalo za 72.000 (Fulton 2009). Raziskava leta 2007, ki jo je dal narediti sindikat LO, je pokazala, da so ženske bolj pripravljene biti vključene v sindikate kot moški, saj je bila njihova zastopanost 81-odstotna, medtem ko so moški dosegli 75-odstotni delež. Javni sektor je imel največjo zastopanost v sindikatih. Ta je znašal med 88 % in 90 %, odvisno od vrste dela. Najnižji delež članov pa je beležil zasebni sektor, ki je imel v nekaterih panogah zastopanost okrog 65 %. (Fulton 2009)

Zakon predvideva obstoj sindikalnih predstavnikov v podjetjih, vendar pa ne predvideva njihovega položaja, izvolitve in pristojnosti. Vse to je urejeno z dogovorom med sindikati in delodajalci, v veliki meri pa tudi z dogovori na ravni podjetja. Sindikalni predstavniki niso nujno zaposleni v podjetju, v katerem zastopajo pravice delavcev, lahko so tudi člani lokalnih sindikalnih odborov, ki jih plačuje sindikat. Predstavniki sindikatov, ki zastopajo zaposlene, imajo pravico do plačane odsotnosti iz službe, če morajo opraviti kakšno sindikalno dejavnost. Podjetja tudi plačujejo sindikalna izobraževanja, če so ta izobraževanja v dobro podjetja. Sindikalnim odborom je znotraj podjetja zagotovljen tudi prostor za delovanje tega odbora in sestanke. Zaposleni, ki so člani sindikata, imajo tudi pet plačanih ur na leto za udeležbo sestankov. Sindikati imajo tudi pravico redno obveščati zaposlene z informacijami, ki se tičejo delavcev in njihovega dela.

Švedska skuša svojo zgodovinsko znano naklonjenost dogovorom, zagotavljanju socialne varnosti in družbene enakosti za vse, prenesti tudi na raven podjetij. To ne pomeni, da so podjetja sedaj v švedski družbi zadolžena za zagotavljanje socialne blaginje, vendar skušajo s standardi in normami, ki veljajo v družbi, zagotoviti švedsko gospodarsko konkurenčnost in promovirati te iste standarde in norme. Tradicionalna povezanost med vlado, sindikati, delodajalci in civilno družbo je zgodovinska podlaga za sodelovanje predstavnikov sindikatov in uprav podjetij. Večina strategij, usmerjenih v razvoj podjetja in njegove konkurenčnosti, vključuje participativno strukturo ali so konceptualizirane kot koalicije različnih igralcev. Vse to je povezano z že prej omenjeno kulturno nagnjenostjo h konsenzu in tendenco po participaciji, skupinskem sodelovanju in solidarnosti. Švedski sistem tako predvideva tesno sodelovanje med lokalnimi sindikati, prevladujočim družbenim dogovorom in upravnimi odbori brez posrednikov, kar je navada v nekaterih drugih evropskih zahodnih državah.

Švedska je tako obliko sodelovanja vpeljala prej kot večina drugih držav in je zato tudi visoko cenjena pri mednarodnih strokovnjakih.

Med vrsto nevladnih organizacij, ki promovirajo tovrstno obliko sodelovanja, sta tudi sindikata LO in TCO. Zavzemata se za visoke standarde delavskih in človekovih pravic, ki so eno pomembnejših vprašanj v švedski družbi nasploh. Humanizacija proizvodnje je sestavni del tehnoloških odnosov in s tem povezanih sprememb v organizaciji dela v sestavnih delih podjetja. To predstavlja redna posvetovanja med upravnimi odbori in predstavniki zaposlenih o uresničevanju proizvodnih nalog in zagotavljanju konkurenčnosti. TCO je prav tako zelo dejaven pri vprašanjih, ki zadevajo kvaliteto okolja pri različnih produktih, in se zavzema za okolju prijaznejšo industrijo. Oba sindikata tudi sodelujeta pri dialogu o trgu dela, ki se usmerja na številna področja, poleg človekovih pravic tudi na sodelovanje z državami v razvoju. Kot je razvidno, je Švedska vodstvena politika obravnavana kot znatno napredna in dobro razvita. Razvidno je, da se vlada v veliki meri ukvarja s partnerstvom in združevanjem s civilno družbo in to ne le doma, ampak tudi na mednarodni ravni.

6.9 SKLEP

Na Švedskem se zdi, da je avtonomija podsistemov med najmočnejšimi v Evropi. Švedsko politiko plač in industrijskih odnosov se po navadi opisuje kar kot »švedski model«. V resnici ni nikakršne uradne politike dohodkov, ampak le močno centraliziran sistem kolektivnih pogajanj, celo brez tistega minimalnega vmešavanja države. Seveda se je sodelovanje med sindikati in delodajalci izrazilo razvilo od sporazuma v Saltsjöbadnu, toda to sodelovanje težko povsem izenačimo z »idealnim« korporativizmom, saj se zdi, da so v tem primeru funkcije javne politike prevzele interesne organizacije. Vendar je treba opozoriti, da je uradna vladna informacija o gospodarskih vprašanjih in predvidenih ciljih upoštevana pri kolektivnih pogajanjih med osrednjimi organizacijami, zlasti na področju skupnega nadzora plač in cen. Raven institucionalizacije na Švedskem je zelo nizka, kar se da povezati s precejšnjo centralizacijo in koncentracijo podsistemov, ki omogočata odpoved bolj formalnim institucionalnim dogovorom.

7 ZAKLJUČEK

Država je po klasičnem Schmitterjevem mnenju vodilni partner pri korporativističnih dogovorih. Najpomembnejše dejstvo v razvoju korporativizma na Švedskem je, da so se socialdemokrati skoraj poistovetili z državno oblastjo od prihoda l. 1932. Sprva je dovoljeval pojav močnega zasebnega sistema vlade na trgu dela, kasneje pa se je kot v odgovor na ponoven pojav socialistične ideologije odprla možnost sistematične spremembe. Skromne spremembe, ki so se uresničile: da je zmožnost socialdemokratov, da upravljajo gospodarstvo, odvisna od dobičkov kapitala in da je osnovni kompromis med SD in zasebnim kapitalom izraz strukture kapitalistične družbe. Po tej analizi bo ideološka grožnja švedskemu korporativizmu vedno le navidezna in neresnična. Je pa res, da je socialdemokratska politika protislovna, kar je odraz notranjih protislovij v širšem delavskem gibanju. Tako so socialdemokrati po eni strani po vrnitvi l. 1982 zopet vzpostavili takšen odnos do gospodarstva. Industrialci svobodno godrnjajo, npr. o togosti novih dejstev na trgu delovne sile, ki izvirajo iz Åmanovih zakonov (1974), o zaščiti delovnih mest, o škodljivih posledicah zakonodaje soodločanja v zvezi z inovacijami in o amaterskih odločitvah upraviteljev novih skladov glede vlaganja. Obenem so se glavni ekonomski pokazatelji od l. 1982 izrazito popravili. Po drugi strani so se uprave skladov ustanovljale po regijah, s čimer so kljubovali preveliki centralizaciji moči. Zaradi takšnih stvari se je opozicije bala, da bo vlada počasi in prikrito uvedla socializem. Vendar pa lahko sklepamo, da je zgodovinski kompromis na Švedskem ostal bistveno neokrnjen.

S tem ne bi zanikali, da so bili v švedskem socialnem sistemu deli, ki so škodovali socialnemu kapitalu. Kot v drugih zahodnih državah sta bila za socialno politiko konec 60-ih značilna močno načrtovanje in voditeljski optimizem, ki sta lahko dobila precej pokroviteljsko obliko. Zaradi visoke stopnje brezposelnosti v 90-ih se je povečalo število ljudi, ki so odvisni od socialne pomoči, pri katerih se ugotavlja premoženjsko stanje. Vendar pa trdim, da velika večina programov, ravno zato, ker so splošni, zelo verjetno nima negativnega učinka na civilno družbo. Če dejansko zelo pozorno pogledamo, vidimo, da se vodilni teoretiki civilne družbe strinjajo, da splošni socialni programi ne razdirajo civilne družbe.

Zgodovina odnosov med državo in skupinami v Italiji kaže na to, da je bil italijanski politični sistem korporativistično gledano omejen, zato ni prinesel veliko rezultatov. Državo so zavzeli zasebni interesi, ki niso imeli skupnega interesa, da bi vzdrževali učinkovit mehanizem

kopičenja kapitala. Zaradi slabotnosti in neenotnosti zasebnih interesov je njihovo povezanost vzdrževala različna politična koalicija, DC, ki je vladna sredstva uporabljala za spodbujanje takšnih interesov in za utrjevanje lastnega položaja ali, natančneje, položaja svojih frakcij. Gospodarska politika je bila zato naključna in odvisna od političnih dejavnikov in ne rezultat povezanih nazorov države. Zdi se, da je italijanski primer pokazal, da je zaradi nenavadnosti državnih okolij in po naravi nestabilnih oblik politične izmenjave izredno težko predpostavljati določene univerzalne strukturne pogoje za uspevanje korporativizma. Ni verjetno, da bi navedeni organizacijski pogoj – visoka stopnja koncentracije interesov in predstavitveni monopol – spodbujal večje število poskusov politične izmenjave. Sindikalno gibanje v 70-ih ni izpolnjevalo tega pogoja, kljub temu pa mu je uspelo spodbuditi in sprožiti strategijo politične izmenjave. Vrh tega pa je bila za propad strategije kriva država in ne sindikalno gibanje.

V Italiji so na dan prišle naslednje stvari: sprememba v sestavi vlade lahko postane element politične izmenjave, vlade lahko poskušajo potegniti sindikate v mehanizem oblikovanja politik kot del strankarskega manevra, sindikalno gibanje je razdeljeno po strankah, zaradi vmešavanj strank na vseh ravneh procesa oblikovanja politike bo trpelo kakršno koli pogajanje. Italijanski primer kaže, da je dogovor o politični izmenjavi lahko rezultat konfliktnega boja. Dogovor je v tem primeru oblika kompromisa, ki je rezultat spreminjajočega ravnovesja moči med državo, kapitalom in delovno silo. Če ni možnega dogovora, imajo lahko takšne ureditve začasen učinek stabiliziranja. Zdi se, da je učinkovit državni mehanizem pomemben pogoj za obstoj in trajanje politične izmenjave. V Italiji, kjer je institucionalna reforma glavna politična tema poznih 70-ih in zgodnjih 80-ih, institucionalnih sprememb korporativističnega tipa niso podprli. Ta argument pa vendarle nujno vodi k vprašanju, kakšne vrste institucionalne vpletenosti so vključene v prehod na »korporativistični« sistem. Lahko bi namreč trdili, da se korporativizem najverjetneje v Italiji ne bi razvil brez Sartorianovega »nagibanja k desnici« (Bull 1988). To pa bi seveda ne imelo veliko skupnega s »korporativizmom«, za katerega korporativistični pisci trdijo, da so ga odkrili.

Ob tem zaključku lahko sklenem, da je moja hipoteza zavrnjena. **Na Švedskem je (neo)korporativizem bližje »idealnemu« (neo)korporativizmu kot v Italiji.** Še več, v Italiji je zelo težko najti korporativizem kot ga predstavljajo teoretiki in pisci o korporativizmu. V Italiji se je vse neokorporativistično sodelovanje skoraj zreduciralo na zmanjševanje

pomembnosti glavne laburistične stranke, sodelovanje med državo (predvsem DC), sindikati in delodajalci pa v poskus ustavitve komunistične stranke. Švedska se tudi spopada s kritikami, da je vladajoča SD svojo moč utemeljila na povezovanju s podsistemi, jim odvzela nekaj avtonomije in jih izključila iz civilne družbe. Vendar pa socialni programi in prispevki pokažejo, da koncertacija (dogovarjanje) na Švedskem deluje in da so takšne kritike odveč.

8 LITERATURA

1. Bull, Martin J. 1988. From Pluralism to Pluralism: Italy and the Corporatist Debate. V *The Corporate State : Corporatism and the State Tradition in Western Europe*, ur. Andrew Cox in Noel O'Sullivan, 73-103. Aldershot : Edward Elgar.
2. Cawson, Alan. 1986. *Corporatism and Political Theory*. Oxford, New York : Basil Blackwell.
3. Crouch, Colin. 1983a. New Thinking on Pluralism. *Political Quarterly* 54 (4): 363-374.
4. --- 1983b. Pluralism and the New Corporatism. *Political Studies* 31 (1): 452-460.
5. --- 1984. Corporatism. *Political Studies* 32 (1): 113-116.
6. Elder, Neil. 1988. Corporatism in Sweden. V *The Corporate State : Corporatism and the State Tradition in Western Europe*, ur. Andrew Cox in Noel O'Sullivan, 153-169. Aldershot : Edward Elgar.
7. Feltrin, Paolo. 2003. *La Rappresentatività Dei Sindacati Ieri e Oggi*. Dostopno prek: http://www.enaip.it/enaip/enaip-docs/contenuti/comune/documenti/editoria/1_2009/fel1_2009_feltrin.pdf (14.september 2009).
8. Ferner, Anthony in Richard Hyman. 1988. *Changing Industrial Relations in Europe*. Oxford: Blackwell Publishers.
9. Fulton, Lionel. 2009. *Trade Union*. Dostopno prek: [http://worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries/Sweden/Syndicats/\(language\)/eng-GB](http://worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Countries/Sweden/Syndicats/(language)/eng-GB) (15. september 2009).
10. Golden, Miriam. 1986. Interest Representation, Party System, and the State Italy in Comparative Perspective. *Comparative Politics* 18 (3): 279-301.
11. Hammarström, Olle, Tony Huzzard in Tommy Nilsson. 2006. Employment Relations in Sweden. V *International and Comparative Employment Relations: Globalization and the Developed Market Economies*, ur. Greg Bamber, Russell D. Lansbury in Nick Wailes, 254-276. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage.

12. Leonardi, Robert. 1987. Italy - Territorial Politics in the Post-War Years: The Case of Regional Reform. *West European politics* 10 (4): 88-107.
13. Lukšič, Igor. 1994. *Liberalizem Versus Korporativizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
14. --- 1998. Sindikati in Neokorporativizem v Luči Evropeizacije. *Evropeizacija Slovenske Politike: zbornik referatov*: 195-201.
15. Martin, Ross. 1983. Pluralism and the New Corporatism. *Political Studies* 31 (1): 86-102.
16. Martinelli, Flavia. 1985. Public Policy and Industrial Development in Southern Italy: Anatomy of a Dependent Industry. *International Journal of Urban and Regional Research* 9 (1): 47-80.
17. Micheletti, Michele. 1991. Swedish Corporatism at a Crossroads: The Impact of New Politics and New Social Movements. *West European politics* 14 (3): 144-165.
18. Molina, Oscar in Martin Rhodes. 2002. Corporatism: The Past, Present, and Future of a Concept. *The Annual Review of Political Science* 5 (1): 305-331.
19. Negrelli, Serafino in Peter Sheldon. 2006. Employment Relations in Italy. V *International and Comparative Employment Relations: Globalization and the Developed Market Economies*, ur. Greg Bamber, Russell D. Lansbury in Nick Wailes, 146-175. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage.
20. Nikolić, Miloš. 1999. Švedska Družba, Sindikati in Delavska Participacija. *Teorija in praksa* 36 (5): 839-868.
21. Pribac, Igor. 1992. Korporativizem in Hobbes. *Časopis za kritiko znanosti: Neokorporativizem XX* (148-149): 5-6. Dostopno prek: <http://airbeletrina.si/ckz/148-149-CKZ.pdf> (14.april 2009).
22. Regini, Marino. 2000. Between Deregulation and Social Pacts: The Responses of European Economies to Globalization. *Politics & Society* 28 (1): 5-33.
23. Rothstein, Bo. 2001. Social Capital in the Social Democratic Welfare State. *Politics & Society* 29 (2): 207-241.

24. Rus, Veljko. 1996. Neokorporativizem in Država Blaginje. *Slovenska smer*: 145-154.
25. Stanojević, Miroslav. 1994a. Neokorporativizem in Sindikalni Pluralizem. *Družboslovne Razprave* 10 (17-18): 79-91.
26. --- 1994b. Neokorporativizem na Slovenskem. *Družboslovne Razprave* 10 (17-18): 10-12.
27. --- 1996. *Socialno Partnerstvo: Modeli Industrijskih Odnosov ob Koncu 20. stoletja*. Ljubljana: Enotnost.
28. --- 2001. *Uspešna Nedozorelost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
29. Streek, Wolfgang in Philippe C. Schmitter. 1985. *Private Interest Government: Beyond Market and State*. London, Beverly Hills : Sage.
30. Treu, Tiziano. 1983. Le Relazioni Industriali Dopo L'accordo di Gennario. *Mondoperaio* 36 (6): 15-20.